

المؤتلف من المختلف بين أئمة السلف^۵

خلاصه كتاب الخلاف، نوشته شيخ طبرسي.

نویسنده

ابوعلی، فضل بن الحسن بن فضل طبرسی، معروف به امین الدین، امین الاسلام و شیخ طبرسی. به اعتقاد افندی (م ۱۱۳۰ هـ. ق)، برخی به اشتباه نام او را محمد و برخی دیگر ابوالفضل ذکر کرده اند. ^۶ وی حدود ۴۷۰ (هـ. ق) در مشهد الرضا به دنیا آمد و در ۵۴۸ (هـ. ق) در نواحی سبزوار چشم از جهان فرو بست. ^۷ پیکر او را به مشهد مقدس انتقال داده و در جوار مرقد مطهر امام هشتم علیه السلام به خاک سپردند.

بسیاری از بزرگان و شرح حال نویسان «طبرسی» را منسوب به طبرستان (مازندران امروز) دانسته اند. ^۸ بنابراین این، ضبط آن «طبرسی» خواهد بود؛ لیکن برخی آن را منسوب به «طبرس» (تفرش امروزی) می دانند. ^۹ بنابراین

۱. مختلف الشیعة ۶ / ۱۹؛ المهدب البارع ۳ / ۴۳.

۲. المهدب ۱ / ۳۹۲.

۳. همان ۲ / ۲۶۵-۲۶۶.

۴. همان ۲ / ۵۲۵.

۵. المؤلف من المختلف بين ائمة السلف، امین الاسلام فضل بن الحسن الطبرسی، تحقیق جمع من الاعلام، همراه با مقدمه سیدمهملدی رجایی، نشر مجمع البحوث الاسلامیة، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ. ق، عربی، وزیری، ۲ جلد، به ترتیب ۷۰۳ و ۶۱۰ صفحه.

۶. ریاض العلماء ۴ / ۳۴۰.

۷. نقد الرجال ۴ / ۱۹.

۸. ریاض العلماء ۱ / ۵۰؛ ۴ / ۳۴۹ و ۳۵۷.

۹. مفاخر اسلام ۳ / ۴۰۹.

آن همراه با کراهت است. این فتوا در المهدب فعلی و جواهرالفرقه وجود ندارد. علامه حلی آن را از ابن براج نقل کرده است. ^۱ ممکن است جزء بخش ناپدید شده المهدب یا دیگر آثار او باشد.

با توجه به اینکه المهدب در اواخر عمر مؤلف نگارش یافته و احتمال می رود از آخرین آثار فقهی ایشان باشد، تبدل نظر و تغییر برخی فتاوا و دیدگاه های فقهی ایشان نسبت به گذشته امری عادی و طبیعی است. شاید نام گذاری این کتاب به المهدب نیز گویای این باشد که مؤلف خواسته با نگارش آن، آخرین یافته های فقهی خود را ثبت و بدین وسیله آرای پیشین خویش را تهذیب و تنقیح کند. با مطالعه کتب فقهی مؤلف و مقایسه فتاوی ایشان در این کتاب ها با یکدیگر، به مواردی از این تغییر دیدگاه و پیرایش نظر بر می خوریم که خود مؤلف به بعضی موارد آن تصریح کرده است. به عنوان نمونه، می توان به بحث تبرّی از عیوب مبیح توسط بایع اشاره کرد که در الکامل قائل به جواز و ترتب اثر بر آن شده؛ لیکن در المهدب فتوا به لزوم بیان تفصیلی عیوب کالا در صورت معیوب بودن داده و تبرّی را جایز ندانسته است. ^۲ یا در مسئله داوری حکمین در باب شقاق بین زوجین که به نحو حکمیت است یا توکیل، در الکامل قائل به توکیل شده، ولی در المهدب از این نظر برگشته است. ^۳ همچنین در این مسئله که چنانچه یکی از شهود زنا، شوهر باشد حکم چیست؟ در الکامل فتوا به عدم ثبوت حد بر زن و ثبوت حد قذف بر سایر شهود داده و در نتیجه شهادت شوهر نسبت به زناى همسرش را مردود و لعان را میان زن و شوهر جاری دانسته است؛ اما در المهدب قائل به ثبوت حد بر زن شده و به عبارت دیگر، شهادت شوهر را پذیرفته است. ^۴

خلیل گریوانی

صاحب مجمع البیان است، صاحب ریاض العلماء خود در بیان احوال فضل بن حسن طبرسی مؤلف مجمع البیان در این باب چنین گفته: «و للطبرسی هذا أيضاً کتاب کنوز النجاج، علی ما نسبته الیه الکفعمی فی متن المصباح و حواشیه، و کذا السید رضی الدین علی بن طاووس فی کتاب امان الاخطار، و مهج الدعوات ایضاً، و قد صرح فی المهجع بانه تألیف الفقیه ابی علی الفضل بن الحسن الطبرسی» ریاض العلماء، ۲/باب الفاء، فضل بن حسن، شماره صفحه ندارد). صاحب مستدرک الوسائل نیز بدین مهم که کنوز النجاج از مؤلفات جد ابوالفضل علی است تصریح کرده است (مستدرک الوسائل، ۳۶۱۳)، نسختی از کنوز النجاج نزد صاحب مستدرک موجود بوده است، وی در بیان شرح حال طبرسی مفسر، در ذکر مؤلفات وی، گفته «و عندنا منها کنوز النجاج و عقده الحضر» (همان منبع، ۴۸۷۱۳). سال فوت هیچکدام از این پدر و پسر معلوم نشد.

حسین کریمان

منابع: در متن مقاله آمده است.

طبرسی، فضل بن حسن بن فضل طبرسی، مفسر فقیه فرید، و محدث نبیل سعید، از اعظام و مشاهیر علمای امامیه نیمه اول قرن ششم هجری است، که مخالف و مؤلف در وثاقت و عدالت و فضیلت و جلالت او یک سخنند. کنیه اش در همه جا ابوعلی آمده، و لقبش امین الدین و امین الاسلام هر دو ذکر گردیده است.

بیان صورت درست شهرت وی، شهرت این دانشمند بزرگ

طبرسی (به فتح طا و سکون با و کسر را و سین) منسوب به طبرس است، که به زمان ما تفرش گفته می شود، و جزء اراک است، و میان اراک و ساوه قرار گرفته است؛ نام این آبادی در البلدان یعقوبی، از مؤلفات قرن سوم هجری، به صورت طبرس، و در تاریخ قم و راحه الصدور، به صورتهای طبرس و طبرش مذکور است (برای وقوف بیشتر بدان مقالات رجوع شود)، و ظاهراً از حدود قرن ششم و هفتم به بعد این نام در منابع به شکل تفرش راه یافته است (مانند نزهة القلوب، ۶۸). پس بر طبق قیاس و قاعده عربیت و قانون مطرد متبع در نسبت بدین محل از قدیم تا قرن ششم و هفتم طبرسی و طبرشی، و از آن پس تفرشی درست است. چنانکه در تاریخ بیهقی که از مؤلفات سال ۵۶۳ هجری است، و فقط پانزده سال پس از مرگ طبرسی تألیف یافته، از او چنین یاد شده است: «طبرس منزلی است میان قاشان و اصفهان، و اصل ایشان از آن بقعت بوده است» (تاریخ بیهقی، ۲۴۲). مؤلف تاریخ بیهقی ابوالحسن علی بن زید بیهقی شیعه، و ۴۹ سال با طبرسی همزمان بوده، و طبرسی قرب ۲۵ سال در

فضل بن حسن می دانند؛ ۲) جامع الاخبار که چند بار به طبع رسیده است. در باب این کتاب نیز اختلاف وجود دارد، و بعضی آن را از تألیفات محمد بن محمد شعیری دانند، و برخی از شیخ جعفر بن محمد دورستی می پندارند، مجلسی احتمال داده که از ابوالحسن علی بن ابی سعد حناط باشد. در خاتمه مستدرک الوسائل در این باب به هفت قول اشارت رفته، گویا جامع الاخبار متعدد است، و آنکه به طبع رسیده از شعیری است، و مؤلف در فصل تعلیم اظفار به نام خود محمد بن محمد تصریح می کند؛ ۳) مکارم الاخلاق که تا حال چند بار در ایران و مصر چاپ شده است (مستدرک الوسائل، ۳۶۶۱۳؛ ریحانه الادب، ۴۰۰۱۳؛ فوائد الرضویه، ۱۱۷۱۸؛ طبرسی و مجمع البیان، ۲۶۴۱۸ به بعد).

تاریخ تولدش به دست نیامد ولی سال وفات او را بعضی ۵۴۸ ق نوشته اند.

منابع: در متن مقاله آمده است. حسین کریمان

طبرسی، علی بن حسن بن فضل، فقیه جلیل و محدث نبیل علی بن حسن بن فضل بن حسن طبرسی نواده پسر فیاض بن حسن (← فضل بن حسن طبرسی) صاحب مجمع البیان از دانشمندان و فاضلان عصر خویش به شمار بوده است. وی تنمیمی بر کتاب مکارم الاخلاق پدر خویش نوشته، و آن را مشکوة الانوار فی غور الاخبار نام نهاده است. صاحب ریاض العلماء از وی با عنوان ثقة الاسلام یاد کرده است. دانشمند بزرگ حاج میرزا حسین نوری در خاتمه مستدرک الوسائل، الفائدة الثانیة قول صاحب ریاض را در ذکر کتاب مشکوة الانوار بدین صورت بیاورده است: «کتاب مشکوة الانوار فی غور الاخبار، قال فی التریاض: الشیخ ثقة الاسلام ابوالفضل علی بن الشیخ رضی الدین ابی نصر الحسن بن الشیخ ابی علی الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسی، الفاضل العالم الفقیه المحدث الجلیل صاحب مشکوة الانوار. روی عن السید سعید جلال الدین ابی علی بن حمزة الموسوی و غیره، كما يظهر من مشکوة المذكور، و له من المؤلفات ایضاً کتاب کنوز النجاج فی الادعیه، و ينقل عن هذا الكتاب ابن طاووس فی المجتبی عن الدعاء المجتبی و غیره، و کذا الکفعمی فی المصباح کثیراً و هذا الشیخ سبط الشیخ ابی علی الطبرسی صاحب مجمع البیان، و قد الف مشکوة المذكور تنمیماً لکتاب مکارم الاخلاق لوالده ابی نصر الحسن بن الفضل المذكور.... (مستدرک الوسائل، ۳۶۱۳).

کتاب کنوز النجاج مذکور در فوق از آن علی بن حسن نیست، نسبت کتاب کنوز النجاج به علی بن حسن بن فضل که در این قول آمده، روی در صواب ندارد؛ بلکه از مؤلفات جدش

02 Temmuz 2018

تحلیل و نقد تاریخی گزارش امین الاسلام طبرسی از غزوة خیبر

سعید طاوسی مسرور^۱

چکیده: این پژوهش به بررسی چگونگی گزارش طبرسی به عنوان یک سیره‌نویس شیعه از غزوة خیبر از طریق نقد تاریخی گزارش وی در تطبیق با دیگر منابع سنی و شیعی پرداخته است. برای این بررسی، اجزای گزارش طبرسی با دیگر منابع سنی و شیعی تطبیق شده و با استفاده از این روش، ضمن مشخص کردن منابع طبرسی و نقاط قوت و ضعف گزارش وی، تأثیرات تفاوت نگاه سیره‌نویسان شیعی و سنی و یا تفاوت منابع آنان بر نحوه نقل وقایع این غزوه نشان داده شده است. برآمد این بررسی نشان می‌دهد که هرچند طبرسی مانند دیگر سیره‌نویسان شیعی به ناچار در تدوین کتاب خود از منابع اهل تسنن بسیار بهره برده، اما نگاه او به سیره‌نویس و غزوات پیامبر (ص) شیعی است چنان که می‌توان گزارش وی از غزوة خیبر را تحلیل شیعی گزارش منابع اهل تسنن دانست؛ به این شکل که اولاً با دید انتقادی از منابع اهل تسنن استفاده کرده و مطالب خود را از بین نوشته‌های مختلف آنان گزینش کرده و ثانیاً عصاره آثار و متون شیعی پیش از خود را در متن آورده است.

واژه‌های کلیدی: سیره‌نویس، غزوة خیبر، امین الاسلام طبرسی، اعلام الوری

باعلام الهدی

۱۷۰-۱۵۱

Tabarsi
190051
Hayber
080930

۱ دانشجوی دکتری تاریخ اسلام دانشگاه تهران saeed.tavoosi@gmail.com

تاریخ دریافت: اسفند ۱۳۹۱، تاریخ تأیید: اردیبهشت ۱۳۹۲

موضوعات این کتاب به ترتیب عبارت‌اند از: اخلاق و شمایل و احوال پیامبر؛ آداب تنظیف و پاکیزگی و سرمه کشیدن و تدهیق و مسواک؛ آداب استحمام؛ آداب ناخن گرفتن و شارب زدن و اصلاح ریش و شانه زدن و نگاه کردن به آینه و حجامت؛ آداب خضاب و زینت، انگشتر و متعلقات آنها؛ آداب لباس و مسکن؛ آداب خوردن و آشامیدن؛ آداب ازدواج؛ آداب سفر، دعا و آنچه مربوط به آن است؛ آداب بیمار و علاج آن؛ و باب آخر در نوادر. در پایان کتاب، مواعظ رسول اکرم(ص) به ابن مسعود و ابوذر و رساله حقوق امام سجاد(ع) و شرانجام خطبه امام علی(ع) پیرامون اوصاف پارسایان آمده است. کتاب مکارم الاخلاق بارها چاپ و ترجمه شده است.

منبع: مکارم الاخلاق، تحقیق محمدحسین اعلمی.

محسن دریاییگی

المکاسب، کتاب مهم فقهی شیعی اثر شیخ مرتضی انصاری (م ۱۲۸۱ق). این کتاب، که گاه از آن با نام کتاب المتاجر نیز یاد می‌شود، در زمره کتاب‌های فقه استدلالی در باب معاملات است که از زمان تألیف تا به امروز به‌عنوان متن درسی حوزه‌های علمیه مورد توجه بوده و حتی در دروس خارج فقه تجارت نیز محور بحث‌ها قرار گرفته است. با اینکه همه تألیفات شیخ انصاری از عمق، دقت و تحقیق کامل برخوردارند، المکاسب برترین کار شیخ در این زمینه محسوب می‌شود، به‌ویژه اینکه احاطه وی به اقوال متقدمین و متأخرین موجب شده تا نظریات مختلف را در مسائل فقهی گرد آورد و با شیوه اجتهادی خاص و به صورت استدلالی آنها را بررسی کند. از زمان اتمام نگارش این کتاب اطلاع دقیقی در دست نیست، اما از برخی قرائن و شواهد می‌توان نگارش آن را در اواخر عمر شیخ دانست، به ویژه اینکه این کتاب در زمان حیات شیخ منتشر شده و بعدها بر نسخه او تعلیقات و حواشی فرزندانش اعمال شده است. از برخی بخش‌های کتاب نسخه خطی بر جای مانده و شرح‌ها و حواشی متعددی بالغ بر سی مورد بر آن نگاشته شده است.

المکاسب شامل سه بخش (کتاب) مهم مکاسب محرمه، بیع و خيارات است و در انتهای کتاب چند رساله مختصر فقهی نیز قرار گرفته است، شامل: تقیه، عدالت، قضا برای

می‌شود، شرافت علم حدیث و کیفیت و طرق نقل و آداب آن، اسما و رجال و طبقات آنها در این کتاب بحث شده است. دو جلد نیز به‌عنوان ضمیمه با نام مستدرکات مقیاس الهدایه فی علم الدرایه نوّه آن مؤلف به متن اضافه کرده است. این کتاب را علی‌اکبر غفاری در یک جلد گزیده و با عنوان تلخیص مقیاس الهدایه منتشر کرده است.

منبع: فهرس التراث، سیدمحمدحسین حسینی جلالی، ۳۲۱/۲.

محسن دریاییگی

مقید ← مطلق و مقید MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

مکارم الآثار، تألیف میرزا محمدعلی معلم حبیب‌آبادی (۱۳۰۸-۱۳۹۶ق) در شرح حال بسیاری از بزرگان، رجال سیاسی، عالمان، ادیبان، حکیمان، شاعران و برخی مستشرقان قرن سیزدهم و چهاردهم. تا کنون هشت مجلد از آن حاوی ۱۸۱۸ شخصیت از ۱۱۹۳ تا پایان ۱۲۹۰ق منتشر شده است. وی این اثر را با توجه به ترتیب سال تولد و وفات تدوین کرده است. از سیاق مکارم الآثار برمی‌آید که بیشتر درصدد شناساندن بزرگان دین و علماست و معرفی اعیان و اشراف، سیاستمداران، مستشرقان و صوفیان جنبه طفیلی دارد. این کتاب حاوی مطالب مفیدی درباره حوادث و جریانات سیاسی تاریخ معاصر به حساب می‌آید. در آغاز جلد هفتم یادنامه‌ای درباره مولف آمده و شامل فهرستی الفبایی است. مکارم الآثار با تصحیح و تعلیق آیت‌الله سیدمحمد روضاتی منتشر شده است. جلد اول در ۱۳۳۷ و جلد هشتم در ۱۳۸۱ش منتشر شده است. بقیه مجلدات هنوز به زیور طبع آراسته نشده است.

منابع: «معلم حبیب‌آبادی و اثر ماندگارش»، محمدرضا اصفهانی، کتاب ماه دین، ش ۶۸-۶۹ (خرداد و تیر ۱۳۸۲)، ۲۶-۲۹.

محسن دریاییگی

مکارم الاخلاق، اثر حسن بن فضل طبرسی (م حدود ۵۸۰ه) در آداب و اخلاق. کتاب شمه‌ای از اخلاق ستوده پیامبر(ص) و نیز آنچه از ایشان و ائمه اطهار(ع) برای زندگی و تربیت مردم نقل شده را دربر می‌گیرد. مکارم الاخلاق در دوازده باب و هر باب در چند فصل تنظیم شده است.

190051

- 183 FUDGE, Bruce. *Qur'anic hermeneutics: al-Tabrisi and the craft of commentary*. New York: Routledge, 2011. 160pp. [Shaykh Ṭabarsī (d.1153) and his tafsīr.]
- 184 GRIFFEL, Frank. *Al-Ghazālī's philosophical theology*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 408pp.

آفاق الحضارة الإسلامية

تصدر عن معهد العلوم الانسانية والدراسات الثقافية - وزارة التعليم العالي

عددان في السنة (نصف سنوية)

العدد الرابع عشر، السنة السابعة ٦ / شعبان / ١٤٢٥ هـ.

١ / مهر / ١٣٨٣ هـ ش / ٢٢ / ٩ / ٢٠٠٤ م

الشيخ الطبرسي (٤٦٨ - ٥٤٨ هـ)

Tabersi (190051)

03836

قيس آل قيس

استاذ مساعد - معهد العلوم

الانسانية والبحوث الثقافية

وزارة التعليم العالي

رقم المنشور القياسي الدولي ٦٨٢٢ - ١٥٦٢

□ المدير المسؤول: الدكتور مهدي گلشنی (رئيس معهد العلوم الإنسانية والدراسات الثقافية)

03 Mayıs 2014

□ تحت اشراف هيئة استشارية

□ رئيس التحرير: الدكتور صادق آئينهوند

□ مدير التحرير: قيس آل قيس

□ مدير النشر: رحمت الله رحمت پور

□ المطبوع: ١٠٠٠ نسخة

□ المشرف الفني على الطباعة: سيد ابراهيم سيد علي

□ المطبعة: شركة طباعة بهمن

□ الثمن: ٣٥٠٠ ريال

□ الاشتراك السنوي: ٧٠٠٠ ريال

□ العنوان: الجمهورية الاسلامية الايرانية

YAYIMLANDIKTAN
ELENDOKÜMAN

طهران، شارع كردستان، رقم ٦٤، الرقم البريدي ١٤٣٧٤

□ الهاتف: طهران: ٨٠٥٣٩٣٤ و ٣-٨٠٤٦٨٩١، الفاكس: طهران: ٨٠٣٦٣١٧ - تليفاكس

٨٠٥٣٩٣٤

Email afaq @ ihcs.ac.ir

Email AL Kaiss @ ihcs.ac.ir

أمين الدين (وأمين الاسلام) أبو علي، الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسي، ونسبته الى طبرس والتي تعرف اليوم بـ «تفرش» من توابع مدينة «آراك» وكانت «تفرش» في ذلك الوقت من أهم نواحي مدينة «قم» المقدسة^١، وقيل ان الطبرسي نسبة الى طبرستان وهي بلاد مازندران [إيران] بعينها^٢ عالم فاضل مفسر، فقيه، محقق، محدث ثقة، كامل نبيل من أجلاء الشيعة الامامية.

كان له اشتغال في علم اللغة، والاشتقاق، والمعاني والبيان، والتاريخ، والحساب، والجبر

والمقابلة.^٣

ذكر السيد محسن الأمين في أعيان الشيعة وقال: «أبو علي الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسي الطوسي السبزواري الرضوي او المشهدي».

عن كتاب نقد الرجال للسيد الأجل الأمير مصطفی التفریشي، وفي تعليقه العلامة الآغا

محمد باقر البهبهاني على رجال ميرزا محمد الكبير: ثقة فاضل دين عين، من أجلاء هذه

٤٣٩ - ٤١٩

205421

Tabersi
190051

۱۳

الدر المکنون

نگاشته

فضل بن حسن طبرسی

(۴۶۸-۵۴۸.ق)

به کوشش

بشیر جزایری

۳۳۸ - ۳۲۵

گنجینه بهارستان

مجموعه ۱۷ رساله در علوم قرآنی و روایی

به کوشش: سید مهدی جهرمی

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	205421
Tes. No:	080 GEN.B

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران ۱۳۸۰

190051

TABERSÎ

-
- 1 RAMİZ MEMMEDOV, Tabersî'nin Mecmau'l-beyan tefsirinde Hz. Peygamber'i ikaz eden ayetlerin yorumu, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006
-
- 2 SÜLEYMAN NAROL, Şii bir müfessir olarak Tabersî'nin itikâdî konulara ilişkin görüşleri, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2004
-
- 3 MUSTAFA ŞENTÜRK, İbn Atıyye el-Endelüsi ile Tabersî'nin Kur'an'a yaklaşımları (mukayeseli bir çalışma), Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora, 2008

- Zemanlar: 230136
- el-Kaaf: 110899
- Tabes: 130051

أثر الكشاف للزمخشرى فى جوامع الجامع للطبرسى

25 Ocak 2014

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

الدكتور سيد على مير لوى

اكرم حبيبي

استاذ فى جامعة إصفهان - قسم اللغة العربية

طالبة مجستر فى جامعة إصفهان - قسم اللغة العربية

المخلص

إن تفسير الكشاف للزمخشرى هو من أتنن التفاسير المعننية بموضوعات الإعراب والأدب واللغة بين الباحثين والمفسرين. فقد امتاز هذا التفسير بدقته البلاغية واضطلاح صاحبه بعلوم الأدب والإعراب.

بالنظر لقيمة هذا التفسير، ألفت كتب وتفسير عديدة متأثرة به وبفصاحته، منها: تفسير جوامع الجامع للعلامة أمين الإسلام الطبرسى، الذى يعتبر من أحسن وأكمل التفاسير المختصة بين الباحثين.

هذه الدراسة التى بين أيديكم قد حاولت أن تبحث عن وجوه تأثر الطبرسى بالكشاف وفق أربعة مستويات أساسية وهى الآراء الإعرابية والبلاغية والكلامية واللغوية، وذلك

97-122

أفاق الحضارة الإسلامية العالمية

تصدر عن معهدالعلوم الانسانية والدراسات الثقافية - وزارة التعليم العالى
عددان فى السنة(نصف سنوية)

العدد«الرابع والعشرون» السنة الثانية عشرة ٤ شوال ١٤٣٠ هـق.

مهر/ ١٣٨٨ هـش / ٢٣/٩/٢٠٠٩ م

رقم المنشور القياسى الدولى ٦٨٢٢-١٥٦٢

المديرالمسؤول: الدكتور مهدى گلشنى

تحت اشراف هيئة استشارية

رئيس التحرير: الدكتور صادق آئينهوند

مديرالتحرير: أ. قيس آل قيس

مديرالنشر: ناصر زعفرانجى

المطبوع: ٢٠٠ نسخة

المشرف الفنى على الطباعة: مجيداسماعيلى زارع

التنضيد: السيدة طيبة اسماعيلى

المطبعة: شركة طباعة نشرنماد - (طهران - رقم الهاتف ٦٤٧٠٧٤٧٦)

الثمن: ١٠٠٠ تومان

الاشترراك السنوى: ٢٠٠٠ تومان

العنوان: الجمهورية الاسلامية الايرانية

طهران، شارع كردستان ، رقم ٦٤، الرقم البريدى ١٤٣٧٧-٧٤٦٨١

الهاتف: طهران: ٨٨٠٥٣٩٣٢ و٣-٨٨٠٤٦٨٩١ ، الفاكس: طهران: ٨٨٠٣٦٣١٧ - تليفاكس ٨٨٠٥٣٩٣٤

Email afag@ihcs.ac.ir
Email afaghjournal@yahoo.com
Email kaissalkaiss@yahoo.com

120051 TABERSI

74-233684
Tabarsī, al-Faḍl ibn al-Ḥasan, d. 1153.
[Ḥtiḥjā' alā ahl al-lajā'ī]
Iḥtiḥjā' / ta'ālīf Abi Maṣū'ir Aḥmad ibn 'Alī ibn
Abi Ṭālib al-Ṭabarsī ; ta'liqāt wa-mulāḥazāt
Muḥammad Bāqir al-Kharsān. — Najaf : al-Nu'mān,
1966.
2 v. ; 25 cm.
In Arabic; romanized record.
For requesting libraries only.
(A classical work defending the beliefs of the
Shia sect of Islam)

85-932250
Tabarsī, al-Faḍl ibn al-Ḥasan, d. 1153.
(Jawāmi' al-jāmi' fī tafsīr al-Qur'ān al-Karīm)
Kitāb jawāmi' al-jāmi' fī tafsīr al-Qur'ān al-
Karīm / li-mu'allifih Abi 'Alī al-Faḍl ibn al-
Ḥasan al-Ṭabarsī. — al-Tab'ah 3. — Tih'rān :
Maktabah al-Ka'bah, 1404 [1984].
564 p. ; 36 cm.
In Arabic; romanized record.
For requesting libraries only.
(Commentary on the Koran; Shia interpretation)

قاسمی، رحیم (ناقد و توصیف کننده)
طبرسی، «نگاهی به مشکوة الانوار
طبرسی» علوم حدیثه پبلی ۲۴ ص ۲۰۶-۲۲۲، فارسی
کد پارسا: ۸۵۴۵۹۲
عنوان متن تقد شده:
مشکوة الانوار فی غرر الأخبار، مهدی هوشمند [محقق]
مشکوة الانوار فی غرر الاخبار

الآدابُ الدِّینیَّةُ لِلخِزَانَةِ الْمُعینیَّةِ، کتابی اخلاقی به زبان
عربی نوشته مفسر شیعی ایرانی ابوعلی فضل بن حسن طبرسی (۴۶۹
- ۵۴۸ ق/۱۰۷۷-۱۱۵۴ م). واژه «معینیّه» از آن رو در نامگذاری آن
به کار رفته که مؤلف آن را برای سلطان معین الدین ابو نصر احمد بن
فضل بن محمود گرد آورده است. کتاب درباره آداب و سنتها و اعمال
و ادعیه زندگی روزانه بر پایه روایات وارده از امامان معصوم شیعی
(ع) است، و دارای ۱۴ باب در مسائلی از این دست: جامه پوشیدن،
گرما به رفتن، شانه کردن و آرایش و پیرایش موی، ناخن گرفتن و
کارهایی مانند آن، نگرستن، شنیدن، خوردن، بازرگانی، زناشویی،
زادن و پرورش نوزاد، خفتن و بیدار شدن، آداب دو حالت خواب و
بیداری، مسافرت و آداب و ادعیه ختم کتاب. نویسنده در آغاز می گوید:
کاری بهتر از این ندیدم که دست به تألیف کتابی بزنم حاوی فصلهایی
در باره آداب و ادعیه و اعمالی که با مراعات آنها، امید پاداش فراوان
می رود. من این مطالب را از روایات اهل بیت علیهم السلام (با حذف
سندها) آوردم.

از این کتاب نسخه های خطی متعددی در کتابخانه های ایران
موجود است: کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه دانشکده الهیات
Dairat al-Ma'arif al-Bozorgi Tehran (1983)
C. E. S. 161, Tehran (1983)

Tabarsi (KLM)

57. al-ṬABARSI. Abū Maṣū'ir Aḥmad b. 'Alī, m. c. 500 H./1106.
al-Iḥtiḥjā' 'alā ahl al-lajā'ī (Téhéran 1302 H./1884) (Afshār, pp. 398-400).
Cf. Vajda, RSO, pp. 222-225.

KASIM

طبرسی، فضل بن حسن (۴۶۸-۵۴۸ ق)
ع ۷۲۹۳ - مفتاح مجمع البیان، به
کوشش محسن سادات؛ عباس کوثری؛ محمود لطیفی
(۱۳۳۱ -)؛ حسین مقبلی؛ محمود مهدی پور (۱۳۳۱ -)؛
مهدی مهریزی (۱۳۴۱ -)؛ تهران: اسوه، چاپ اول،
۱۳۸۳ / ۲۰۰۰ نسخه، ۸۰۶ ص، عربی، وزیری (کالیگراف)
بها: ۳۲۰۰۰ ریال.
شابک: ۹۶۴-۸۰۷۳-۹۴-۵۱
کد پارسا: B۴۸۲۲۴
22 EKIM 2008

فهرست راهنمای استفاده از تفسیر مجمع
البیان، تألیف علامه طبرسی است. این فهرست
حاوی فهرست موضوعات، فهرست سوره ها، فهرست
آیات ناسخ و منسوخ و فهرست اسباب نزول است که
حاصل پژوهشی گروهی است و به صورت الفبایی
تنظیم شده است. در نمایه موضوعات، کلمات اصلی
که در حکم عنوان های کلی و اصلی و مادر هستند بر
حسب الفبای ماده، و عناوین ریزتر بر حسب الفبای
هیئت مرتب شده اند؛ فی المثل کلمه 'حمد' عنوانی
اصلی است که در حرف حاء قرار دارد، و کلمات
تحمید، حامد و محمد به ترتیب الفبایی هیئت شان
آمده اند. آدرس موضوعات و مفاهیم، بر اساس چاپ
اسلامیه با حاشیه علامه شعرانی و چاپ انتشارات
اسوه، صورت گرفته است.

سبحانی، جعفر (۱۳۰۸ -)
۷۸۵۴ - الشیخ الطبرسی امام المفسرین
فی القرن السادس حیاته و آثاره، قم:
مؤسسه امام صادق (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۲ / ۲۰۰۰
نسخه، ۱۰۴ ص، عربی، رقعی (شمیز).
شابک: ۹۶۴-۳۵۷-۷۴-۶
کنگره: BP۵۵۳/T۲SH۹
دیوبی: ۲۹۷/۹۹۸
کد پارسا: B۶۶۸۷۳

زندگی نامه طبرسی
پژوهشی است در سوانح زندگی طبرسی و
روش تفسیری او در مجمع البیان. نویسنده نخست به
زندگی وی از تولد تا مرگ اشاره و سپس به بررسی
تفسیر مجمع البیان و دیدگاه بزرگان علم تفسیر
در باره آن پرداخته است. مؤلف ضمن مشخص کردن
جایگاه این کتاب در بین تفاسیر مسلمانان، ویژگیهای
آن را اعم از جامعیت، نوع بهره گیری از احادیث در آن،
نوع استدلالهای طبرسی و دیگر مسائل علوم قرآنی بر
می شمارد. سرفصلهای کتاب عبارت اند از: طبرسی
مؤلف تفسیر سه گانه، مجمع البیان اثر ماندگار، فقاقت
طبرسی، دیدگاه علما درباره این کتاب و نسخه های قرآن.

Mustafa Sr

24 EKIM 2008

طبرسی، علی بن حسن (سده ۷)
۲۵۳۲ - مشکاة الانوار فی غرر الأخبار،
ترجمه عبد الله محمدی؛ مهدی هوشمند، جلد اول،
قم: دار الثقلین، چاپ اول / ۲۰۰۰ نسخه، ط-۸۶۲
ص، فارسی و عربی، وزیری (کالیگراف)، بها: ۳۲۰۰۰
ریال، قهارس: آیات، منابع: ۸۴۱-۸۵۵، سند: اول
کتاب، کتابنامه: ۷۲۵-۸۲۴
شابک: ۹۶۴-۶۸۲۳-۴۳-۲
کنگره: BP۲۴۸/T۲M۵۰۴۱
دیوبی: ۲۹۷/۶۱
کد پارسا: B۵۹۹۶۰
عنوان متن ترجمه شده:
مشکاة الانوار فی غرر الأخبار
مجموعه مؤلف این کتاب را به عنوان ترمیم کتاب پدرش،
حسن بن فضل (مکارم الاخلاق) نگاهشته است.
احادیث اخلاقی

12 MART 2008

et-Tabersi, Eminü'd-din

4392-1-2
922-97

Kays Al Kays
el-iraniyyün vel-edebai' arabü
I, kis 2. 356.

17 NISAN 1995

190051 Tabersi - 190082 RAFFIZLER
كشف الاتجاه الرافضي في تفسير الطبرسي الموسوم
بمجمع البيان لعلوم القرآن / احمد طاهر اويس .. ماجستير
.. الجامعة الاسلاميه - الدراسات العليا - التفسير
.. 1409 هـ

Tabersi, Ebu Ali el-Fadl ابن ابي
öl. 548.

4392, 3
922, 97.

Kays Al Kays
el-iraniyyün ---
III, 279 - 295.

25 KASIM 1991

TABERSI
Bostan-ur-dizancori
27 B 1641
[Tabersi, al-Fadl Ibn-al-Hasan al-] Abü-'Alî al-
Fadl, ibn-al-Hasan et-Tabersi: Mağma' al-bajân fi
tafsiri al-Qur'an. [Nacdr. d. Ausg. Şaidâ 1333.]
Müdd. ad 1-5.
Qum: Maktabat Ajat-Allah al-'Uzmâ al-Mar'asî an-
Nadaf, 1403 [= 1983]. 4°
[Avah.]
[Revisiomm.]

TABERSI

TF

297-29

ALC-E

M. Ab. Al-Cajiz. Erc. Zakaucur sh: 224

TABERSI
(Fad b. Hasan b.)
Fadl

TF

297-2
Men-M

Ab. Hal. mah mud. Manahic. sh: 153

190051 Tabersi
191248 Tabatabai

M.Kazım Yılmaz; "Tabresi ve Tabatabai'de İmamiye Tefsiri". 1985, 296 s.
Danışman: Prof.Dr. İsmail Cerrahoğlu.

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
.....Doktora.....Tezi.

05 TEMMUZ 1996

Tabersi:

TABERSI (al-Vecar: 23717 78
ibn al-Fadl al-). ابن الطبرسي (الفضل)
- مكان الاخلاق، تاليف... رضی الدین ابی نصر الحسن
ابن الفضل الطبرسي... صححه وعلق عليه... علاء الدين
العلوي الطالقاني
- Tehéran, Dar al-kutub al-islamiya, 1376-77/1957-
58. - 2 tomes en I vol., 25cm., VIII-576p. [Acc. 74-
1510]
[4° 0²g. 2974
(Makarim al-ahliya. Ed. par 'Ala' al-Din al-'Alawi
al-'Alqani).
Morale musulmane. 12e s.
Texte.]

15 ARALIK 1986

27 KASIM 1993

4. المؤلف من المختلف بين ائمة السلف. امين الاسلام فضل بن
الحسن الطبرسي. تحقيق جمع من الاساتذه. راجعه السيد مهدي
الرجائي. (چاپ اول: مشهد، نشر مجمع البحوث الاسلامية،
1410). ج 2، ص 703+616، وزيري. 6000 ريال.

ARA. III. 4083. TABERSI (ابن ابو الفضل)
54 (al-Hasan ibn al-Fadl al-)
شكارة الانوار في غرر الاخبار. تاليف... ابن الفضل علي
الطبرسي... تقدم له... صالح الجعفرى. الطبعة الثانية
- Nedjef, al-Maktaba al-haydariya, 2° ed. 1965/
1385.-In-8°. VIII-335 p. couv. ill.
(Mikât al-anwâr fi gurar al-ahbâr, Intro. Şâlih
al-Ga'farî.)
A.109746. Islam, morale.

15 ARALIK 1986

14514. d. 19

al-TABARSI (Fadl ibn al-Hasan)

مجمع البيان لتفسير القرآن

Majma' al-bayan li-'ulum al-kur'an. [A Koranic commentary.] 2 vols., lith.

Teheran, 1850-1.

Fol.

27 EKIM 1999

17 OCAK 1992

89-930446 Micro-fiche 59430 Tabarsi, al-Fadl ibn al-Hasan, d. 1153. [Jawami' al-jami fi tafsir al-Qur'an al-Karim] Kitab jawami' al-jami fi tafsir al-Qur'an al-Karim / li-mu'allifih Abi 'Ali al-Fadl ibn al-Hasan al-Tabarsi. - al-Tab'ah 3. - Tihran : Maktabah al-Kafah, 1404 [1984] 564 p., 36 cm. In Arabic; romanized record. (Commentary on the Koran; Shia interpretation)

35 A 7752

Ahlaq Tabarsi

5656. Tabarsi, al-Hasan Ibn-al-Fadl at: Makarim al-ahlaq / ta'rif Radf-ad-Din Abi-Nasr al-Hasan Ibn-al-Fadl at-Tabarsi Sahhahuhü ... 'Ala'-ad-Din al-'Alawi at-Talaqani. - Karbalä' Mu'assasat al-'Alami, [circa 1960]. - 9, 563 S. Einheitssacht.: Makarim al-ahlaq wa-ma'älum al-a'laq. - In arab. Schrift, arab. 35 A 4638

5 TEMMUZ 1996

54

Tabarsi TABARSI (al-Hasan ibn al-Fadl al-) Ahlaq

مکارم الاخلاق تالیف الشیخ الحلیب رضی الدین ابن نصر الحسن بن الفضل الطبرسی من اعلام القرن السادس. مجمع و علق علیه القائل ... عده الدین العلوی الطالقانی. عنیت بترتیب .. الشیخ محمد الاخوندی طهران . چاپخانه حیدری. ۱۳۷۶ - ۱۳۷۷ (۱۹۵۷) - ۸۶. in 2 t. en 1 vol.

"Makarim ul-ahlaq", recueil de traditions en arabe annotées par 'Ala' ad-din al-'Alawi at-Taliqani, éditées par Muhammad al-Ahundi. En arabe.

ARALIK 1991

1909 "مروری بر زندگی و تالیفات شیخ طبرسی". اطلاعات هفتگی، ش 2159 (۶-۱۲ مهر ۱۳۴۲): ص ۴۲ - ۴۳.

درباره شیخ طبرسی از بزرگترین مفسرین و دانشمندان اسلامی قرن ششم هجری قمری و صاحب تفسیر "مجمع البیان".

19 OCAK 1994

TABATABAI Muhammad Hüseyin TABARSI

177. TABARSI VE TABATABAI'DE İMAMIYE TEFSİRİ. M. Kazım Yılmaz, Doktora Tezi, Erzurum 1985, Dan. : İsmail Cerrahoğlu, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

29 HAZİRAN 1995

Tabarsi

18 MART 1991

M. Kazım Yılmaz

Tabarsi ve Tabatabai'de İmamiyye Tefsiri Erz. İ. F. Fak. Dok. Tezi (1985)

ARA III 3220 -TABARSI (الفضل بن الحسن) (al-Hasan ibn al-Fadl al-)

54 مجمع البیان فی تفسیر القرآن لمؤلفه ... أبو علی الفضل بن الحسن الطبرسی ...

- Beyrouth, Dar Maktabat al-Hayat, 1961, In-8°, (Majma' al-bayan ff tafsir al-Qur'an.)

الجزء 1 - 26. Tones 1 à 26. Tabarsi

Coran, Tafsir, Si'a.

A.101148.

15 ARALIK 1990

طبرسی، حسن بن فضل (سده ۶)

۷۲- ترجمه تشریح کتاب مکارم الاخلاق، ترجمه سید ابراهیم میرباقری، ۲ ج در ۱ مجلد/ جلد اول - دوم، تهران: فراهنی، چاپ اول، ۱۳۸۱ / ۳۰۰۰ نسخه، ۴۹۴ ص، فارسی، وزیرى (کالینکوری)، بها: ۶۰۰۰۰ ریال.

شابک: X-۳۹-۶۵۹-۹۶۴

کنگره: BP۲۴۷/۴/TyM۷۰۴۱

دیویی: ۲۹۷/۶۱

کد پارسا: B۶۶۶۱۰

مکارم الاخلاق: احادیث اخلاقی (حدیث)

مجموعه‌ای از روایات ائمه اطهار در زمینه اخلاق و آداب اسلامی و رفتار نبوی است. کتاب در نه فصل درباره اخلاق و شمایل و رفتار فردی پیامبر، آداب نظافت، خوردن و آشامیدن، حمام، اصلاح مو و ناخن، خضاب و زینت، لباس و مسکن، ازدواج و سفر تنظیم شده است. مصحح برای کم کردن حجم کتاب، سلسله اسناد را حذف و نامه‌های معروف ائمه را آورده است. آوردن متن در بالای صفحه و ترجمه آن در پایین صفحات، کار تطبیق و مقایسه متن و ترجمه را آسان کرده است.

ARA III 3175 -TABARSI (أبو علی الفضل بن الحسن) (al-Hasan ibn al-fadl al-)

54 مجمع البیان فی تفسیر القرآن لمؤلفه الشیخ أبو علی الفضل بن الحسن الطبرسی ...

- Beyrouth, Dar al-Fikr, 1956, In-8°, 218 p. (Majma' al-bayan ff tafsir al-Qur'an.)

T.IV°. Coran, Commentaire (12°) Tafsir. Tabarsi

ARALIK 1991

١٢٦٩ TABERSI " پرچم دار علم ، امین الاسلام شیخ طبرسی " . پیام انقلاب ، سال
٥ ، ش ١١٥ (٣٥ تیر ١٣٦٢) : ص ٢٦ - ٢٧ .
مقام علمی و آثار علمی شیخ ابوعلی فضل ابن الحسن طبرسی .

19 OCAK 1994

Tabarsi

5121. Tabarsī, al-Faḍl Ibn-al-Ḥasan aṭ-: Tafsīr ḡawāmi' al-
ḡāmi' / ta'lif-i Amīn-ad-Dīn Abū 'Alī al-Faḍl Ibn al-Ḥasan aṭ-
Tabarsī. Muqaddima wa taṣḥīh wa ta'liqāt az Abū'l-Qāsim Gur-
ḡī. - Tihṛān : Intišārāt-i Dānišgāh-i Tihṛān [u. a.]. - (Intišārāt-i
Dānišgāh-i Tihṛān ; ...) - (Markaz-i Mudīriyat-i Hauza-i 'Il-
mīya-i Qum ; ..)
Einheitsacht.: Ḡawāmi' al-ḡāmi' fī tafsīr al Qur'ān. - In arab.
Schr., arab. 30 A 9932
1. Čāp 2. - 1988 = 1409 h.q. = 1367 h.š. - 32, 551 S. -
(Intišārāt-i Dānišgāh-i Tihṛān ; 1965). - (Markaz-i Mudīriyat-i
Hauza-i 'Ilmīya-i Qum ; 14)
In arab. Schr., arab. 30 A 9932-1
2. Čāp 2. - 1988 = 1409 h.q. = 1367 h.š. - h, 524 S. -
(Intišārāt-i Dānišgāh-i Tihṛān ; 1790). - (Markaz-i Mudīriyat-i
Hauza-i 'Ilmīya-i Qum ; 15)
In arab. Schr., arab. 30 A 9932-2

03 HAZIRAN 1996

١٨٥ - الطبرسي ، الحسن بن الفضل (٥٤٨ هـ - ١١٥٤ م)
(كحالة ٣ - ٢٩٦)

- Tabarsi? Ebu Ali

مكارم الأخلاق

نشره : علاء الدين العلوي الطالقاني
الطبعة الاولى ، ٥٦٢ ص
(مؤسسة الأعلمي ، كربلاء ، ١٩٦٤)

12 ARALIK 1995

١٨٩ - تفسير جوامع الجامع .
الفضل بن الحسن الطبرسي .
تحقيق : أبو القاسم كرجي .
طهران : جامعة طهران ،
١٣٥٩ هـ . ش ، ج ٢ .

٧٧ - إعلام الوري بأعلام الهدى .
الفضل بن الحسن الطبرسي (٤٦٨ -
٥٤٨ هـ) .

تصحیح : علي أكبر الغفاري .
طهران : ١٣٣٨ هـ . ش ، ٤٦٣ ص .

12 ARALIK 1995

2890 BORJIAN, Habib. A Mazandarani account of the Babi
incident at Shaikh Tabarsi. *Iranian Studies*, 39 iii
(2006) pp.381-399. (Transcribes and glosses a
nineteenth-century document ... the first known prose
document based on natural speech in the modern
Mazandarani language.)

Tabarsi

2 OCT 2008

Tabarsi

3367 - فضل بن الحسن بن الفضل فخر الدين أبو علي

الطوسي السبزواري الطبرسي الفقيه الإمامي المفسر ، مشارك في

بعض العلوم ، المعروف بالطبرسي المتوفى 1153/548

(أنظر : كشف الظنون 126 ؛ معجم المؤلفين 66/8 ؛ ذيل

كشف الظنون 433/2 ؛ الزركلي 148/5)

من تصانيفه :

1 - الباهر في شرح ديوان الحماسة لأبي تمام

فيض الله أفندي رقم 1642 ورقة 150 ناقص ؛

2 - ترجمة مكارم الأخلاق (ف)

بايزيد رقم 1645 ورقة 251 ؛

3 - جوامع الجامع في تفسير القرآن

تاريخ التأليف 542 هـ ؛ نورعثمانيه رقم 276 ؛ حميده رقم

71 ؛ ولي الدين أفندي رقم 138 صفحة 1104 ؛ طبع في

العجم 1321 ؛

27 JUL 2000

1050 : 1050

علي رضا قره بلوط، معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات
استانبول، الجزء الثاني، [y.y.,t.y.]، ISAM 141628

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ'NDE
HAZIRLANAN DOKTORA TEZLERİ

YILMAZ

YILMAZ, M. Kâzım

Tabressi ve Tabatabaî'de İmamiyye
Tefsiri

Tefsir

Erz., 1985

28 MAYIS 1993

حسن بیگی، علی (ناقد و
توصیف کننده)

۲۵۴۷- «هنر تراجم‌نویسی از طبرسی

تا حسابی»، کتاب ماه دین، پیاپی ۶۸ و ۶۹

ص ۱۸-۲۵، فارسی، کتابنامه: ۲۵.

کد پارسا: A۶۵۲۶۱

Tabersi:

عنوان متن نقد شده:

طبرسی تا حسابی شرح حال رجال استان مرکزی،
ذوالفقاری، محسن

تراجم‌نگاری؛ شخصیت‌های اراک

۱ نقد و بررسی محتوایی کتاب از طبری تا
حسابی؛ شرح حال رجال استان مرکزی (آشتیان،
تفرش، فراهان و گرگان) اثر محسن ذوالفقاری است.
به نظر ناقد، تحدید محدوده تحقیق از قرن ۶ تا قرن
۱۵ هجری و دیدگاه انتقادی نویسنده درباره آراء و
گفته‌های دیگران از نقاط قوت کتاب است. ولی
مشخص نساختن مبدأ و محل نقل این اقوال انتقادی
و شتابزدگی و عدم دقت نویسنده در موارد متعدد باعث
بروز اشتباهات تاریخی شده است. او در موارد متعدد
اشتباهات کتابشناختی، تذکره‌نگاری، انساب و تاریخ
محلی استان مرکزی را نشان داده است. همچنین در
پایان از اعلام و برخی شخصیت‌های مهم منطقه یاد
می‌کند که نامشان در این کتاب ذکر نشده است. وی
مبهم‌نویسی نویسنده، عدم مراجعه به آثار تذکره‌نویسی
در سده اخیر و نیز اغلاط تایپی را از نقاط ضعف و
نقص این اثر بر می‌شمارد.

27 SUBAT 2008

عبد الجبار عبدالرحمن، ذخائر التراث العربي الإسلامي، الجزء الثاني،

ISAM 95810. 655-656. ص. (Y.Y.) 1403/1983

الطبرسي (أبو علي الفضل) - Tabers:

أمين الدين الفضل بن الحسن بن الفضل (٥٤٨هـ)

١ - اعلام الورى باعلام الهدى

- ط٣: النجف، المكتبة الحيدرية، ١٩٧٠م، ٣٢ص + ٤٨٧ص.

٢ - جوامع الجامع

- ايران، ١٣٢١هـ = ١٩٠٣م.

٣ - مجمع البيان في تفسير القرآن

- طهران، ١٣١٤هـ = ١٨٩٦م، ٢ج.

-- طهران، ١٣٢٢-١٣٢٤هـ = ١٩٠٤-١٩٠٦م، ٨ج.

- نشره: احمد عارف الزين

٤ - سيدا، مطبعة العرفان، ١٣٣٣هـ = ١٩١٤م، ١٠ج.

٥ - مطهران، ١٣٥٤هـ = ١٩٣٦م، ١٠ج، في ٥مج.

٦ - بيروت، دار الفكر، ١٩٥٤-١٩٥٧م، ٣٠ج، في ٦مج.

- القاهرة، دار التريب بين المذاهب الاسلامية، ١٩٥٨ -

- نشره: هاشم الرسولي المحلتي

٧ - بيروت، دار احياء التراث العربي، ١٣٨٣هـ = ١٩٦٤م، ١٠ج.

٨ - طبعة اوفست

٩ - مكارم الاخلاق

- بولات، ١٣٠٠هـ = ١٨٨٢م.

- القاهرة، المطبعة الخيرية، ١٣٠٣هـ = ١٨٨٥م، ٢١٤ص.

- القاهرة، مطبعة محمد مصطفى، ١٣٠٥هـ = ١٨٨٧م، ٣٠٩ص + ٧٣ص.

-- مصر، مطبعة التقدم العلمية، ١٣٢١هـ = ١٩٠٣م، ١٧٠ص.

- نشره: علاء الدين العلوي الطالقاني

- النجف، مؤسسة الاعلمي للمطبوعات، ١٩٦٤م، ٥٦٣ص.

198 EYL01 2006

-Tabersi-

الطبرسي

(الأب: شعبي، له : مجمع البيان)

الفضل بن الحسن ^(١) ابن الفضل، المشهدي، الطبرسي، أمين الدين، أبو علي:

... — * ٥٤٨ هـ
 ... — م ١١٥٣

(١) في كشف الظنون ٢ ع ١٦٠٢: « الحسين ». بياض مثناة تحتية بعد السين المهملة. وفي نفس المرجع: مجمع البيان في تفسير القرآن والفرقان، التبيان في تفسير القرآن، التبيان الجامع لعلوم القرآن: كل هذه التسميات لكتاب من تأليف المترجم له (انظر: هامش ع ١٦٠٢ من كشف الظنون، وهامش ص ٣٥٢: ج ٥ من الأعلام).

* سبق في ترجمة الابن أنفة الذكر اتفاق تاريخ وفاة الوالد والابن، وهذا ممكن الحدوث، ولكنني أرتاب في الأمر وبحثت أكثر فأكثر ربما يكون هذا لبساً.. فكان مما اهتمت إليه ماجاء في كتاب وتأسيس

الشيعة لعلوم الإسلام / لحسن الصدر ووجدت ترجمتين للأب والأبن وجاء عن تاريخ وفاة الأب- المترجم له- : « المتوفى سنة أربعين وخمسمائة»، وأما الأبن فجاء أنه من أعلام المائة السادسة، ولا يعرضني تاريخ وفاته. (ص٤١٩). فليحقق.

- ١- الأعلام ط٣ في ٥ : ٣٥٢، ط٤ في ٥ : ١٤٨.
- ٢- تأسيس الشيعة لعلوم الإسلام في ص٤١٩.
- ٣- فهرس الخزانة التيمورية (أسماء المؤلفين) ٣ : ١٨٠.
- ٤- فهرس مكتبة الأزهر (التفسير) ١ : ٢٩٣.
- ٥- كشف الظنون في مواضع منها : ٢ ع ١٦٠٢.
- ٦- معجم المؤلفين ٨ : ٦٦.
- ٧- هدية العارفين ١ ع ٢٨٠.

23 OCAK 1995

فاطمة عباس عبدالرحمن مها أحمد علام, دليل الرسائل الماجستير و
الدكتوراه التي نوقشت في كلية دار العلوم منذ عام 1985 و حتى نهاية
فبراير 1997, القاهرة 1418 - 1999: (جامعة القاهرة) . ISAM KTP 88569

2.6 TEMBUZ 2005

[١٠٤٦] مرتضى محمد تقي الايرواني
الشيخ الطبرسي وأراه النحوية من خلال كتابه «مجمع البيان»؛
إشراف عبدالرحمن محمد السيد ، ١٩٨٠ - ٢٩٨ ورقة - .
ماجستير

جلد ۷: شابک ۹-۵۱-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۶۸ص
 جلد ۸: شابک ۷-۵۲-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۶۸ص
 جلد ۹: شابک ۵-۵۳-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۸۷ص
 جلد ۱۰: شابک ۳-۵۴-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۸۴ص
 جلد ۱۱: شابک ۱-۵۵-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۲۶۸ص
 جلد ۱۲: شابک X-۵۶-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۳۴ص
 جلد ۱۳: شابک ۸-۵۷-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۰۸ص
 جلد ۱۴: شابک ۶-۵۸-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۷۸ص
 جلد ۱۵: شابک ۴-۵۹-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۲۵۴ص
 جلد ۱۶: شابک ۸-۶۰-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۱۹ص
 جلد ۱۷: جزء ۶-۶۲-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۶۶۴ص

چاپ اول، ۳۴۷ص

جلد ۱۸: شابک ۴-۶۲-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۷۳ص
 جلد ۱۹: شابک ۲-۶۳-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۱۲ص
 جلد ۲۰: شابک ۰-۶۴-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۳۲ص
 جلد ۲۱: شابک ۹-۶۵-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۸۳ص
 جلد ۲۲: شابک ۷-۶۶-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۵۷ص
 جلد ۲۳: شابک ۵-۶۷-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۲۱ص
 جلد ۲۴: شابک ۳-۶۸-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۲۸۸ص
 جلد ۲۵: شابک ۱-۶۹-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۰۸ص
 جلد ۲۶: شابک ۵-۷۰-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۸۶ص
 جلد ۲۷: شابک ۳-۷۱-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۲۶۲ص
 جلد ۲۸: شابک ۱-۷۲-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۰۶ص
 جلد ۲۹: شابک ۲-۷۳-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۲۷۶ص
 جلد ۳۰: شابک ۱-۳۸-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۴۸ص

تفاسیر شیعه

خلاصه‌ای از ترجمه تفسیر مجمع البیان
 است. تفسیر مجمع البیان یکی از بزرگ‌ترین تفاسیر
 شیعه و جهان اسلام در سده ششم هجری است.
 مترجم علاوه بر حذف قسمتهای مربوط به قرائات و
 شرح لغوی و اقوال زیاد، مطالبی هم بر آن افزوده
 است. در این افزوده‌ها بیان مطالب مناسب امروز،
 تبیین حقایق عقیدتی، اخلاقی، اجتماعی و سیاسی
 قرآن کریم و تشریح مقاصد آیات مورد اهتمام مترجم
 بوده است. در خلاصه آن، کار خاصی صورت نگرفته،
 جز اینکه برخی قسمتها حذف شده و قطع وزیری به
 قطع پالتویی تغییر یافته است.

طبرسی، فضل بن حسن (۴۶۸-؟-۵۴۸هـ)

«دعا به درگاه دوست». (شماره ۴۳۰)

تفاسیر آیهای

عبداللهیان، محمد (۱۳۳۷-) (میزگرد
 و مصاحبه‌شونده)

۷۸۸۶- «وجوه تفسیری الحیة: تفسیر

موضوعی، تفسیر مأثور و تفسیر عصری»

بینات، بیابلی ۳۷ و ۳۸، ص ۸۳-۱۳۰، فارسی.

24 EYLÜL 2008

طبرسی، فضل بن حسن (۴۶۸-؟-۵۴۸هـ)

۷۸۸۳- «تفسیر آیه امانت»، گنجینه،

پیاپی ۲۷، ص ۲۴-۲۹، فارسی.

کد پارسا: A۶۶۳۹۵

تفاسیر آیهای

طبرسی، فضل بن حسن (۴۶۸-؟-۵۴۸هـ)

۷۸۸۴- «تفسیر آیه نور»، گنجینه،

پیاپی ۲۶، ص ۱۹-۲۶، فارسی.

کد پارسا: A۶۶۴۳۱

تفاسیر آیهای

طبرسی، فضل بن حسن (۴۶۸-؟-۵۴۸هـ)

۷۸۸۵- تفسیر بیان: برگرفته از ترجمه

تفسیر عظیم مجمع البیان، ترجمه علیرضا

کرمی؛ گزیده محمد بیستونی (۱۳۳۷-)، ۳۰ جلد، تهران:

فراهانی، چاپ اول، فارسی، پالتویی (شمیز).

شابک: ۱-۴۱-۶۵۰-۶۶۴ دوره

کنگره: BP۹۸/B۹۵TV از Tabus: Fazl

دیویی: ۲۹۷/۱۷۹

کد پارسا: B۷۰۲۵۴

عنوان متن ترجمه شده:

مجمع البیان

عنوان متن گزیده شده:

ترجمه تفسیر عظیم مجمع البیان

ویژگی مجلدات

جلد ۱: شابک X-۴۲-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۶۴ص

جلد ۲: شابک ۴-۴۵-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۷۱ص

جلد ۳: شابک ۲-۴۶-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۳۲ص

جلد ۴: شابک ۹-۴۸-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۵۶ص

جلد ۵: شابک ۰-۴۹-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۴۴۷ص

جلد ۶: شابک ۷-۵۰-۶۵۹۰-۶۶۴، چاپ اول، ۳۸۷ص

137492

أَسْرَارُ الْأِمَامَةِ

تَأْلِيفُ

عِمَادِ الدِّينِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الطَّبْرِيِّ

(من علماء القرن السابع الهجريّ)

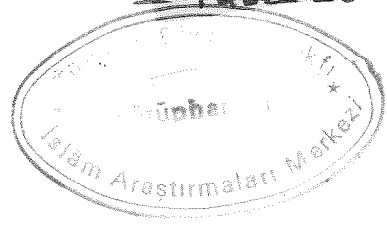
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	137492
Tas. No:	297.45 TAB.E

تحقيقُ وتصحيحُ

قِسْمُ الْكَلَامِ
Meshed

1422/1380

Mecma'at Beyan
Tabarsi

19 FEMMUZ 1995

طبرسی و مجمع البیان

دکتر علی اصغر حلبی

طبرسی و مجمع البیان (تحقیق در احوال شیخ طبرسی). تألیف: دکتر حسین کریمان. تهران. دانشگاه تهران. ۱۳۶۱. ۳۳۳ صفحه. ۲۹۰ ریال.

در میان تفسیرهای شیعه شاید هیچ کتابی به زبان تازی مشهورتر از مجمع البیان فی تفسیر القرآن شیخ ابوعلی فضل بن حسن طبرسی (درگذشته ۵۴۸ هـ. ق.) ملقب به امین الاسلام یا امین الدین نباشد، و آن در میان تفاسیر شیعی به زبان تازی همان مقام را دارد که تفسیر روح الجنان و روح الجنان شیخ ابوالفتح رازی در میان تفاسیر شیعی به زبان پارسی: طبرسی فقیه و محدث و مفسر بوده. و از علمای بزرگ فرقه امامیه است. زمان طبرسی «مصادف با درخشانترین دوره سلطنت خاندان سلجوقی است، و نیمه دوم قرن پنجم و نیمه اول قرن ششم را شامل می شود» و به قول مؤلف کتاب «... تحقیق درباب عصر وی از سال ۴۵۱ آغاز می گردد و به سال ۵۵۰ هـ. ق. پایان می پذیرد» و هم به قول ایشان «اختصار را، این صد سال به عصر طبرسی نامبردار می گردد».

مؤلف، با دقت خاص خود، پیش از پرداختن به زندگانی و احوال و آثار طبرسی، وضع کلی ایران را در عصر طبرسی اعم از سیاسی، فرهنگی، مذهبی و علمی بررسی می کند، و اطلاعات سودمند و اغلب دست اولی در اختیار خوانندگان خود قرار می دهد. در بخش مربوط به وضع سیاسی، از پیداشدن سلجوقیان و سلاطین سلجوقی: طغرل، الپ ارسلان، ملک شاه، برکیارق، محمد بن ملک شاه، و شیوه حکومت آنها یاد می کند و اشارات چندی به فتنه اسمعیلیه و جنگهای صلیبی می کند، و خدمات خواجه نظام الملک طوسی را به اسلام عموماً، و به عالمان شیعه و صوفیه خصوصاً، از مدارک معتبر ذکر می کند «خواجه نظام الملک... از مردان میزب اسلام در آغاز عصر طبرسی بود... در زمان طغرل به اغوای عمیدالملک کنذری، رافضیان و اشعریه را در منابع لعن

می کردند. به همین سبب بسیاری از عالمان دین چون امام الحرمین جوینی، ابوالقاسم قشیری و غیرهم جلای وطن اختیار کردند. اما در زمان الپ ارسلان، نظام الملک این عمل ناپایست را ممنوع ساخت، و این عالمان به اوطان خود باز گشتند. در زمان نظام الملک عالمان شیعه محترم بودند، و او به نفس خویش از آنان دیدار می کرد. چنان که در توقف خود به ری هر هفته به دورست [درشت فعلی] می رفت، و از خواجه جعفر بن محمد، که در انواع فنون مشهور، و از اکابر علمای شیعه بود، استماع اخبار می کرد.» (طبرسی و مجمع البیان، صص ۱۴-۱۳).

شیخ طبرسی که میانه سالهای ۴۶۸ تا ۴۷۰ پای به عرصه وجود نهاده، در روزگاری چنین مساعد پرورش یافت و قامت برکشید، چه این زمان مقارن است با حکومت ملکشاه سلجوقی و وزارت خواجه نظام الملک، که جواترین و شکوهمندترین دوره تاریخ ایران در روزگار سلجوقیان بشمار می رود زیرا «نفاد امر ملکشاه [در این روزگار] بدانجا رسید، که تا آن روز کمتر سلطانی بدین درجت از قدرت رسیده بود. با آنکه اختلاف عادات و آداب قبائل مختلف ایران، و تنوع مذاهب، و تباین السنه، پراکندگی و نفاق را ایجاب می نمود، باز روزگاری از بهترین ادوار آسایش و آرامش مسلمانان [و مردم ایران] بشمار است، و این جمله از حسن تدبیر وزیر و نیک اعتقادی سلطان نسبت به وی بود.» (ص ۱۱).

وضع عباسیان نیز در این روزگار از ذهن نگارنده کتاب بدور نمانده، و او شرحی پسرا در این باره آورده است و درباب وضع شیعه در عصر شیخ طبرسی نیز بحثی مستوفی کرده است (صص ۱۲۰-۱۰۰).

یکی از بحثهای دقیق کتاب مربوط به این مطلب است که طبرسی منسوب به طبرستان است، چنان که معروف شنا منسوب به تفرش است که عربی شده آن طبرس باشد. ا.

۵

ابوعلی طبرسی
و منابع کتاب اعلام الوری

طبرسی

ابوعلی طبرسی (م ۵۴۸)

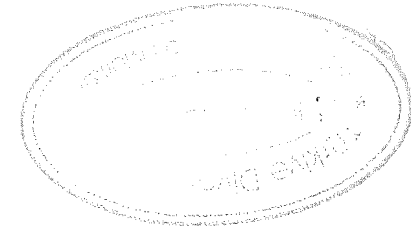
امین الاسلام ابوعلی فضل بن حسن طبرسی از دانشمندان برجسته سده ششم هجری است که به دلیل کتاب تفسیری مهمش با عنوان مجمع البیان (تألیف بسال ۵۳۰) و جوامع الجامع (تألیف به سال ۵۴۲ در هفتاد سالگی) شهرت دارد. وی در خراسان می زیسته و از عالمان معتدل شیعی در این دوره به شمار می آید. از دیگر آثار وی می توان به الاداب الدینیة للخزانة المعینیة و جواهر النحو اشاره کرد. شرح حال مفصل وی، بررسی تفصیلی آثار او و نیز اوضاع زمان وی را استاد کریمان در کتاب «طبرسی و مجمع البیان» آورده است.

در شمار آثار وی یکی نیز کتاب پر ارجح اعلام الوری بأعلام الهدی به معنای «آگاه ساختن خلائق از احوال امامان هدایت» است. این کتاب در چهار رکن ترتیب یافته: رکن نخست در سیره پیامبر خدا (ص) و فاطمه زهرا (س)؛ رکن دوم در زندگی و امامت علی بن ابی طالب (ع)؛ رکن سوم در شرح امامت و زندگی امامان تا امام حسن عسکری (ع)؛ و رکن چهارم در باره امامت ائمه اثنا عشر و امام زمان (ع).

طبرسی در این کتاب بر آن بوده است تا موجزی از دیدگاه تاریخی شیعه را در باره سیره رسول خدا (ص)، و تاریخچه زندگی امامان، به همراه بحث امامت آنها عرضه کند.

Resul Caferyan
Makalat-ı tarihi

c. IV, Kum-tarihiz.
s. 111-117. ON: 70934

21 MAY 2006

Tabersi (h. 835)

الطبرسى

(٠٠٠ - ٨٣٥ هـ) = (٠٠٠ - ١٤٣٢ م)

وأخباره، وقصصه وآثاره، وحدوده وأحكامه، وحلاله وحرامه، والكلام على مطاعن المبطلين فيه، وذكرنا ما يتفرد به أصحابنا - رضى الله عنهم - من الاستدلال بمواضع كثيرة منه على صحة ما يعتقدونه من الأصول والفروع، والمعقول المسموع، على وجه الاعتدال والاختصار، فوق الإيجاز دون الإكثار، فإن الخواطر في هذا الزمان تحمل أعباء العلوم الكثيرة، وتضعف عن الإجراء فى الحلبيات الخطيرة، إذ لم يبق من العلماء إلا الأسماء، ومن العلوم إلا الذمائم؛ ثم وضَّح الطبرسى منهجه فى تفسيره فقال: «وقدَّمت فى مطلع كل سورة: ذكر مكِّيها ومدنيها، ثم ذكر الاختلاف فى عدد آياتها، ثم تلاوتها، ثم أقدم فى كل آية الاختلاف فى القراءات، ثم أذكر الإعراب والمشكلات، ثم أذكر الأسباب والنزولات، ثم أذكر المعانى والأحكام والتأويلات، والقصص والجهات، ثم أذكر انتظام الآيات.

على أنى قد جمعت:

فى عربيته: كل عُره لائحة، وفى إعرابه:

أبو على، الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسى المشهدى، الفاضل، العالم المفسر، الفقيه. وهو من بيت عُرِف أهله بالعلم.

ولم يعرف تاريخ ميلاده.

أما وفاته فكانت ليلة النحر سنة ٨٣٥ هـ الموافق ١٤٣٢.

كان - رحمه الله - من أبرز علماء التفسير.

وتفسيره الكبير مجمع البيان: بيان كاف، ودليل واف لجمعه لفتون الفضل والكمال.

ثم لما وصل إليه بعد هذا التأليف «كتاب الكشاف» واستحسن طريقته: أَلَّف تفسيراً آخر مختصراً، شاملاً لفوائد تفسيره الأول ولطائف الكشاف، وسماه الجوامع.

وصف الطبرسى تفسيره فقال:

«وابتدأت فى تأليف كتاب، هو فى غاية: التلخيص والتهديب، وحسن النظم والترتيب، يجمع أنواع العلم وفنونه، ويحوى فصوصه وعيونه، من علم قراءاته وإعرابه ولغاته، وغوامضه ومشكلاته، ومعانيه وجهاته، ونزوله

132274

THE QUR'AN: Shaykh Tabarsi's Commentary

by

MUSA O. A. ABDUL

Senior Lecturer

Department of Arabic & Islamic Studies
University of Ibadan
Ibadan, Nigeria

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	132274
Tas. No:	257-21 ABD. Q

STOCKIST

SH. MUHAMMAD ASHRAF

Publishers, Booksellers & Exporters

7-Aibak Road (New Anarkali) LAHORE (Pak)

1977

وقد رصد الباحث تدرج الأنا في مرآتي الذات والآخر ، بدءاً بمرآة المعاناة والإنسان الكامل كإنعكاسين للأنا في مرآة الذات يكشفان محاولة اتحاد المتناقضات في التجربة الشعرية الصوفية كمواز للتجربة الإنسانية التي يصبح فيها كل موجود في تنوعه وما ينطوى عليه من تنافر هو الدلالة المثلى على المعاناة الساعية لتحقيق الوحدة بين عناصره المتضادة .

وانتهاء بمرآتي الحقيقة والمريد كإنعكاسين للأنا في مرآة الآخر ، يظهران الأنا في علاقتها بالحقيقة المضمره فيها والتي نحن إليها دائماً رغبة في الاتصال بها والانفصال عن عالم المشاهدة وصولاً إلى حقيقة تتسامى بها عن قيامها بحيوانيتها أو جسمانيتها إلى القيام بروحانيتها .

الموضوع **منهج الطبرسي في التفسير**

إعداد **مجدي عوض إبراهيم عثمان**

إشراف **أ.د. حسين محمد نصار**

م.ك ١٩٩٩/٧/٢٠

الدرجة **ماجستير**

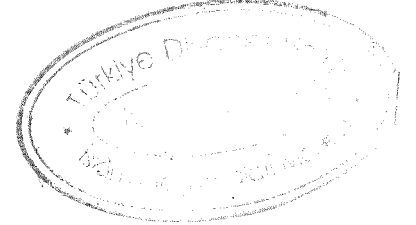
اعتمد البحث على تحديد فرضية وهي : أن المفسر الشيعي سعى في تفسيره للقرآن إلى إثبات عقائد الشيعة وتعاليمهم بعناصرها المختلفة ، مما يؤدي إلى تأثيرات مختلفة في التفسير الشيعي ويسمى بسمات خاصة ، وانطلاقاً من هذه الفرضية طرحت الدراسة مجموعة من الأسئلة التي بحثنا عن إجابات لها عن طريق دراسة تفسير الطبرسي ، ومن هذه الأسئلة :

- ١ - ما العلاقة بين التصورات الشيعية والطرق التي استخدمها المفسر الشيعي (الطبرسي) في التفسير ، وهل تدفعه هذه التصورات إلى تفضيل بعض الطرق التفسيرية دون الآخر .
- ٢ - ما موقف الطبرسي من علوم القرآن كالحكم والمتشابه ، وما هو موقفه من أسباب النزول ، وما تأثير هذا الموقف على تفسيره للنص القرآني .
- ٣ - ما موقف الطبرسي من المفاهيم الأساسية في نظرية الشيعة وما دوره في الإضافة إليها أو بلورتها من خلال تفسيره .
- ٤ - ما العلاقة بين الواقع السياسي والاجتماعي الذي عاش فيه الطبرسي وبين أفكاره وطرقه في التفسير .

Mecelletu Külliyeti 'l-Adab, cilt:60, sayı: 1, Kahire

2000, s. 385-386.

0.333

«نخستین کسی که بر من در حوض کوثر وارد می شود نخستین فردی است که به من ایمان آورده و آن علی بن ابی طالب است.»^(۱)

این مطلب آن چنان مسلم است که فزون از ۶۵ دانشمند سنی در کتاب های خود بر آن تصریح کرده اند.^(۲)

مسئلاً مقصود از این که او نخستین فردی است که به او ایمان آورده است همان ایمان رسمی در انظار مردم و بالأخص بنی هاشم است و گرنه او از همان نخستین روزهای زندگی خویش در دامن پیامبر تربیت یافته و اسلام و ایمان با جان او عجين شده است، و لذا خود آن حضرت در حدیثی می فرماید: «و لقد صلیت مع رسول الله قبل الناس بسبع سنين و أنا اول من صلی به».

«من با رسول خدا پیش از همه مردم هفت سال نماز خواندم، و من نخستین کسی هستم که با او نماز گزارم.»^(۳)

۲. او نخستین کسی است که در

به این بخش اختصاص می دهیم.

سخن گفتن درباره ی امیرمؤمنان با يك مجلس و دو مجلس به جایی نمی رسد، او از نظر شخصیت دریای ناپیدا کرانه است. به این زودی به ساحل آن نمی توان رسید ولی به مضمون شعر معروف:

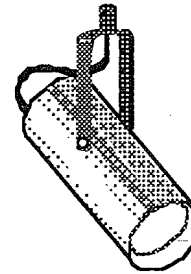
آب دریا را اگر نتوان کشید
هم به قدر تشنگی باید چشید

از این جهت در حیات این بزرگ مرد جهان خلقت - پس از پیامبر گرامی ﷺ - به نکاتی اشاره می کنم:

۱. او نخستین فردی است که به پیامبر گرامی ﷺ ایمان آورد، و این مطلبی است که محدثان شیعی و سنی بر آن اتفاق نظر دارند، جز گروه دور از خاندان رسالت که نمی خواهند این فضیلت، درباره ی آن امام تجلی کند.

رسول گرامی ﷺ در حق او فرموده است: «أولکم وارداً علی الحوض، أولکم إسلاماً علی بن ابی طالب».^(۱)

۱. مستدرک حاکم: ۳/ ۱۳۶.
۲. به کتاب شریف «الغدیر»: ۳/ ۲۲۱-۲۳۵ مراجعه شود.
۳. تاریخ طبری: ۲/ ۲۱۳.

D1570

شخصیت مفسر و متکلم بزرگ شیخ طبرسی

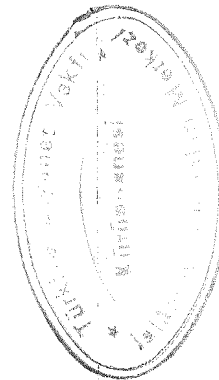
در اندیشه ی بزرگان

شیخ طبرسی از مفسران بزرگ و متکلمان عالی مقام شیعه ی امامیه است و اندیشه های تفسیری و کلامی او در تفسیر معروف خود «مجمع البیان» بسان خورشیدی می درخشد. از این جهت در اینجا به درج مقاله ای که در سیزده رجب ۱۴۲۳ در سالن اجتماعات مدرسه «دارالشفاء» القا گردیده، می پردازیم.

امروز ۱۳ رجب ۱۴۲۳ هـ مصادف با سالروز ولادت پیشوای پرهیزکاران علی بن ابی طالب ﷺ می باشد و به یمن و برکت این مولود مسعود، بزرگداشت پیشوای مفسران شیخ طبرسی در چنین روزی در این مکان مقدس (سالن اجتماعات دارالشفاء) برگزار می شود. تقارن این دو پدیده ایجاب می کند که درباره ی هر دو، سخن گفته شود ولی از آن جا که غرض اصلی از برگزاری این همایش، تبیین شخصیت استاد تفسیر شیخ طبرسی می باشد، بیشترین سخن را

قال الله تبارك و تعالی: «أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ يَأْذِنُ رَبُّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ» (ابراهیم/ ۲۴-۲۵)

«آیا ندیدی چگونه خداوند گفتار پاکیزه را، به درخت پاکیزه تشبیه کرده که ریشه ی آن در زمین ثابت، و شاخه ی آن در آسمان است، در هر زمان میوه ی خود را به اذن پروردگارش می دهد، و خداوند برای مردم مثل ها می زند، شاید متذکر باشند».

DiA. bin tarandi

Tabersti, fbo Ali Eminuddin el-fazl
b. el-Hasan b. el-Fazl (v. 548/1153)

KLM

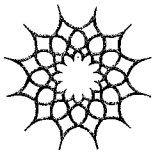
البيروت الادب العربي

رجال علوم القرآن

المجلد الاول - القسم الثاني

تأليف:

قيس آل قيس

مؤسسة البحوث والتقيقات الثقافية

Thelimo Dineet Vah

4392-2

922.4

ALI.I

نجم الدين النيسابوري
(... - نحو ٥٥٥ هـ)

هو ابوالقاسم نجم الدين ، محمود بن ابي الحسن بن الحسين النيسابوري ، ونسبته الى نيسابور " نيشابور " من بلاد فارس " ايران " ، من علماء التفسير واللغة ، وله اشعار ، توفي رحمه الله سنة ٥٥٥ هـ . ذكره ياقوت في معجم الادباء وقال : " محود بن ابي الحسن بن الحسين النيسابوري الغزنوي ، يلقب ب (بيان الحق) ، كان عالماً بارعاً مفسراً لغويًا فقيهاً ستفنناً فصيحاً ، له تصانيف ادعى فيها الاعجاز . ومن شعره

فلا تحقرن خلقاً من الناس عليه ولي اله العالمين ولا تدري
فدو القدر عند الله يخفى على الوري كما خفيت عن علمهم ليلما القدر "

مصنفاته خلف رحمه الله للمكتبة العربية والاسلامية مصنفات منها :

١ - ايجاز البيان في معاني القرآن ، ذكره له ياقوت في معجم الادباء (١٩ ، ص ١٢٥) ، والزركلي في الاعلام (ج ٨ ، ص ٤٣) ، وقال : " خطي " ، وحاجي خليفة في كشف الظنون (ج ١ ، ص ٢٥٥) وقال : " لنجم الدين ابي القاسم محمود بن ابي الحسن النيسابوري ، وهو يشتمل على اكثر من عشرة آلاف فائدة كما ذكره في كتابه المسمى بجمل الفسرائب " .

الطبرسي

(٤٦٩ - ٥٤٨)

هو امين الدين " او امين الاسلام " ابو علي ، الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسي ، امام المفسرين ، و علم الفقهاء والمحدثين صاحب كتاب تفسير مجمع البيان .

انظر ترجمته في المجلد الثالث من هذا المؤلف " الفقه و رجاله " باب : فقه الشيعة الامامية .

إعلام الهدى

بإعلام الهدى

تأليف

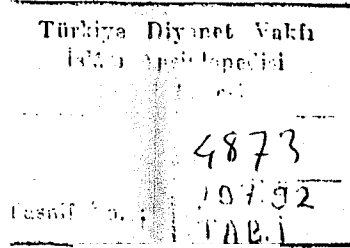
الشيخ أبو علي الفضل بن الحسن
الطبرسي

7-19

طبعة جديدة منقحة

بإشراف

لجنة من العلماء

منقورات دار مكتبة الحياة
بيروت

مؤلف الكتاب

الشيخ أبو علي الفضل بن الحسن الطبرسي⁽¹⁾ ، - قدس سره -

● اسمه : الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسي الطوسي السبزواري
الرضوي أو المشهدي .

● كنيته : أبو علي .

● لقبه : امين الدين أو امين الإسلام .

● نسبته : « الطبرسي » بالطاء المهملة ، والباء الموحدة المفتوحين والراء الساكنة بعدها سين مهملة نسبة الى « طبرستان » التي يقول عنها صاحب « رياض العلماء » : هي بلاد مازندران بعينها وقد نغم فتشتمل بلاد « جيلان » لاشتراك الجميع في أصل « الطبر » ولفظ « الطبر » الذي تنسب اليه تلك البلاد هو « الفأس » أو ما يشبهه مما تشق به الأحطاب بلغة الفرس ، أما لفظ « ستان » فمعناه في كلامهم أيضاً : الموضع أو الناحية .

وسبب تسمية البلاد بذلك على ما قاله صاحب « معجم البلدان » أن اكثر أهل تلك الجبال كثيرو الحروب ، وأكثر أسلحتهم بل كلها من « الأطبار » حتى انك قل أن ترى صعلوكاً

(1) استقيناترجمته من الدراسة التي كتبها عنه حجة الإسلام العلامة المرحوم السيد محسن الأمين ، طيب الله ثراه ، ومن تقديم للإمام المجاهد المجتهد الأكبر السيد عبد الحسين شرف الدين ، قدم به كتابه الجليل في التفسير المسمى « مجمع البيان في تفسير القرآن » .

وختم الكتاب في ذكر علامات قيام القائم ومدة أيام ظهوره وطريقة احكامه وسيرته عند قيامه وصفته ، وسيرته عند قيامه وطريق احكامه ، ووصف زمانه ومدة أيامه وطرح في نهاية الكتاب سبع مسائل يسأل عنها أهل الخلاف في غيبة صاحب الزمان ، وعرض الشبهات التي تدور في هذا الشأن وأدل بالحلول لها بواضح الدليل ولائح البرهان .

والكتاب - في هذه الأيام - من الزم لوازم أهل الإيمان ، وأنجح وسائل المتعلقين بأهداب الإسلام ، لأنه يوضح الصور المشرفة للائمة الأطهار ، ويبين المناقب والخصائص وآيات الشرف التي يختصون بها ويتميزون بحياسة الأئمة ، كيف لا وهم كما يقول المؤلف : « خاصة الرسول صلى الله عليه وآله وسلم ، وُصْفُوهُ عَتَرَتِهِ ، الَّذِينَ قَرَنَ مَعْرِفَتَهُمْ بِمَعْرِفَتِهِ ، وَجَعَلَ مَحَبَّتَهُمْ فِي الْوَجُوبِ كَمَحَبَّتِهِ » . والذين لهم مواقع الصدارة بين رجال الله « دعائم الإسلام ، وأئمة الأنام ، وحجج المهيمن السلام ، سُرُجٌ فِي كُلِّ ظِلَامٍ ، وَدُرُجٌ إِلَى كُلِّ مَرَامٍ ، عَلَيْهِمْ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ مَا لَاحَ بَرَقَ وَاسْتَهْلَ غَمَامٌ » .

ودار مكتبة الحياة إذ تفخر بأن تتوج منجزاتها الكثيرة في حقل الدعوة والتراث الإسلامي ، بإخراج هذا الكتاب للعالم الإسلامي ، تسأل الله تعالى أن يجعل عملها خالصاً لوجهه وموصلاً لثوابه ، إنه هو حسبنا ونعم الوكيل نعم المولى والنصير . والحمد لله رب العالمين .

لجنة احياء التراث الإسلامي

بدار مكتبة الحياة

DIA 151
t arandi

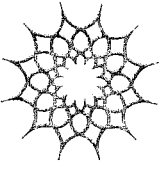
اليرانيون الادب الحرة

رجال فقه الشيعة الامامية

المجلد الثالث

تأليف:

قيس آل قيس

4.192-3
922.97
ALI I

مؤسسة البحوث والتحقيقات الثقافية

el-Tabasa: Abu Ali Fazl bin-Hasan

958

315

643

48

(١٢٣٦) وسماء «تتميم الملخص» وقال: «في أصول الدين للسيد الشريف أبي يعلى حمزة بن محمد الجعفرى المعروف بأبى يعلى الجعفرى الذى كان من تلاميذ الشيخ المفيد والسيد المرتضى، وكان صهر الشيخ المفيد على ابنته،

الطبرسى

(٤٦٨ هـ - ٥٤٨ هـ)
٤٦٩ هـ

أمين الدين (وأمين الإسلام) أبو على، الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسى، ونسبته الى طبرس والتي تعرف اليوم بـ «تفرش» من نواحي مدينة «أراك» وكانت «تفرش» في ذلك الوقت من أهم نواحي مدينة «قم» المقدسة^{١١١}. وقيل ان الطبرسى نسبة الى طبرستان وهي بلاد مازندران [ايران] بعينها^{١١٢} عالم فاضل مفسر، فقيه، محقق، محدث ثقة، كامل نبيل من أجلاء الشيعة الامامية. كان له اشتغال في علم اللغة، والاشتقاق، والمعاني والبيان، والتاريخ، والحساب، والجبر والمقابلة^{١١٣} ذكره السيد محسن الأمين في أعيان الشيعة وقال: أبو على الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسى الطوسي السبزواري الرضوي أو المشهدي، عن كتاب نقد الرجال للسيد الأجل الأمير مصطفى التفرشى، وفي تعليقه العلامة الآغا محمد باقر البهبهاني على رجال ميرزا محمد الكبير: ثقة فاضل دين عين، من أجلاء هذه الطائفة. وعن نظام الأقوال للمولى نظام الدين القرشي تلميذ الشيخ البهائي [قده]: ثقة فاضل دين عين. وعن فهرست الشيخ منتجب على بن عبيدالله بن بابويه بعد وصفه بالامام، ثقة فاضل دين عين. وفي الوجيزة للعلامة المجلسي [قده]، ثقة جليل.

١١٢ - أنظر كتاب مجمع البيان لصاحب الترجمة. مقدمة الدكتور حسين كريماني. طبعة طهران سنة ١٣٤٠ هـ. ج ١. ص ١٧٦.

١١٣ - انظر، روضات الجنات (ج ٥، ص ٣٥٧)، وأعيان الشيعة (ج ٤٢، ص ٢٧٦)، والمستنقذات في الألقاب والكنى للبروجردى (ص ٩٧ - س ١٢).

١١٤ - انظر تاريخ يهيق (ص ٢٤٢)، والمصدر المذكور في ١ أعلاه ص ٢٢٤.

وتجد أخباره في:

- ١ - الأعلام لخير الدين الزركلى، ج ٢، ص ٣٠٩.
- ٢ - أعيان الشيعة للسيد محسن الأمين، ج ٢٣، ص ٣٥١.
- ٣ - أمل الآمل للحر العاملي، ص ٤٧٦، ٤٧٧.
- ٤ - تاريخ الأدب العربى لبروكلمن، ج ٣، ص ٣٥١.
- ٥ - تعليقات على منهج المقال للعلامة البهبهاني، ص ١٦٦.
- ٦ - الذريعة الى تصانيف الشيعة لآغا بزرك الطهرانى، ج ١، ص ٧٣، ج ٣، ص ٣٢٣، ج ٤، ص ٢٤، ٣٤٥، ج ١٠، ص ١٧٩، ج ٢٠، ص ٢٩٨، ج ٢٢، ص ١٢٤.
- ٧ - روضات الجنات فى أحوال العلماء والسادات، للخوانسارى، ج ٢، ص ٢٧٠، الرقم ٢٢٤.
- ٨ - وله أخبار أيضاً فى الرجال للنجاشى، والمعالم لابن شهر آشوب، ورجال ابن داود، ورياض العلماء، وتذكرة الأولياء للمولى التبريزى، وطبقات النحاة للسيوطى حيث قال فيه نقلاً عن الصفدى «مات سنة ٤٤٨ هـ».

تَارِيحُ الْعُلَمَاءِ

عَبْرَ الْمَصُورِ الْمَخْتَلِفَةِ

Dir...
Tabersî

تأليف

الخطيب الشيخ محمد رضا الحكيمي

Türk ve Divan Kütüphanesi İslâm Ansiklopedisi	
Kayıt No. :	10 835
Tasnif No. :	920 HAK.T

منشورات

مؤسسة الأعلی للطبوعات

بيروت - لبنان

ص.ب. ٧١٢٠

بالابريشم وكان يخط ثيابه بالقطن، وكان هو وولده الشيخ صفي الدين
واولاد اخيه واقرباؤه كلهم علماء صلحاء اتقياء .

وقد توفي رحمه الله سنة خمس وثمانين والـف تقريباً فلاحظ وقد طعن في
السن جداً، ويروي عنه جماعة منهم العلامة المجلسي والسيد هاشم بن
سليمان المعروف بالعلامة .

الشيخ الشهيد الطبرسي (١)

الفاضل العالم المفسر الفقيه المحدث الجليل الثقة الكامل النبيل
صاحب كتاب تفسير «مجمع البيان» لعلوم القرآن، و «جوامع الجامع»
وغيرهما، قال صاحب «رياض العلماء» بعد الترجمة له بامثال هذه
العبارات : كان قدس سره وولده رضي الدين ابو نصر حسن بن الفضل،
صاحب «مكارم الاخلاق» وسبطه : ابو الفضل علي بن الحسن صاحب
«مشكاة الانوار» وسائر سلسلته واقربائه من اكابر العلماء ويروي عنه جماعة
من افاضل العلماء، منهم ولده المذكور، وابن شهر آشوب والشيخ منتجب
الدين، والقطب الراوندي، والسيد ابو الحمد مهدي بن نزار الحسيني
القايني، والسيد شرفشاه بن محمد بن زيادة الافطسي والشيخ عبد الله بن
جعفر الدورستي، وشاذان بن جبرئيل القمي وغيرهم . وقال صاحب
«مجالس المؤمنين» ما معناه : ان عمدة المفسرين امين الدين ثقة الاسلام،
ابو علي الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسي، كان من نحارير علماء
التفسير، وتفسيره الكبير الموسوم «مجمع البيان» بيان كاف ودليل واف
لجامعيته لفنون الفضل والكمال، ثم لما وصل اليه بعد هذا التأليف كتاب
«الكشاف» واستحسن طريقته، الف تفسيراً آخر مختصراً شاملاً لفوائد
تفسيره الاول، ولطائف الكشاف وسماه «الجوامع» وله تفسير ثالث ايضاً
اخص من الاولين، وتصانيف آخر في الفقه والكلام، ويظهر من كتاب
«اللمعة الدمشقية» في مبحث الرضاع ان الطبرسي هذا كان داخلاً في زمرة

(١) ابو علي «الفضل بن الحسن بن الفضل الطبرسي الشهدي .

بقعه شیخ شمس‌الدین گلچشم، واقع در خارج شوشتر، بنائی ساخته شده از سنگ لاشه و تراش. این بنا مجموعه‌ای مرکب از ایوان و چند اتاق بوده که لطمه دیده است. در سفرنامه دیولافوا ایرانشناس فرانسوی تصویری از دوران آبادانی آن داده شده است. گنبد فراز بقعه کروی شکل و از نظر کاربندی زیر گنبد و شکل خارجی به آثار دوران سلجوقی بی‌شبهت نیست. مؤلف تذکره شوشتر درباره شخصیت مدفون در بقعه چنین می‌نویسد: «محمّل است که شیخ شمس‌الدین گلچشم سید شمس‌الدین محمد ثانی از سادات تلغر شوشتر باشد».

منبع: دیار شهریاران، ۱/۵۵۹-۵۶۱. پرویز ورجاوند

بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی، واقع در اردبیل. شیخ صفی‌الدین اسحق اردبیلی، مرید و داماد شیخ زاهد گیلانی عارف معروف، سالها در این خانقاه به ارشاد پیروان و مریدان خود مشغول بود و در سال ۷۳۵ ق درگذشت و در خانقاه خود به خاک سپرده شد. فرزند او شیخ صدرالدین موسی به بنای بقعه اقدام کرد. مجموعه موجود پس از به قدرت رسیدن شاه اسماعیل صفوی و سپس دفن او در کنار بقعه شیخ صفی به وجود آمد و توسعه یافت. عمده آثار مجموعه مربوط است به زمان شاه طهماسب، شاه عباس اول و شاه عباس دوم. واحدهای عمده مجموعه عبارتند از: سردر، حیاط بزرگ، مسجد جنت سرا، حجره متولی، بقعه شیخ صفی و گنبد الله الله، آرامگاه شاه اسماعیل، حرمخانه، چینی‌خانه، شهیدگاه یا حیاط مقابر و چله‌خانه. کتیبه سردر اصلی مشرف به میدان عالی قاپوی اردبیل چنین بوده است: «قد اتفق الفراغ من هذه العمارة الشريفة الرفيعة في ايام دولت خاقان الاعظم والسلطان المعظم مالك رقاب العرب والعجم، السلطان بن السلطان شاه عباس الثاني الصفوي الموسوي الحسيني بهادرخان خداالله ملكه و سلطانه افاض على العالمين برة و عدله و احسانه بسعي الكبير المؤيد بتأييد الملك منان نظر علي خان المتولي ۱۰۵۷». در جانب شرقی صحن، سردر بزرگ بقعه قرار دارد که پس از عبور از آن و کفشکن به وسیله يك در بزرگ نقره کوب به رواق یا قندیلخانه وارد می‌شویم که عبارت است از تالاری با ارتفاع زیاد با ایوانهای مضاعف و يك شاه نشین مجلل که با دو پله مرمر و يك نرده فلزی نقره کوب از رواق جدا گردیده است. دیوارهای قندیلخانه با لوحه‌های گجبری و کتیبه‌های خط ثلث پوشیده شده است. در این کتیبه‌ها گذشته از آیاتی از کلام الله و احادیث، نام شیخ صفی‌الدین با ذکر شجره نسب نیز آمده است. در بالای شاه نشین، سقف مقرنس کاری جالبی قرار دارد. بالای طاقنمای در ورودی قندیلخانه کتیبه‌ای بر روی کاشی معرق زیبا به مجموعه جلوه می‌بخشد. فرش معروف شیخ صفی‌الدین که هم اکنون در موزه ویکتوریا و البرت لندن قرار دارد و در سال ۹۲۶ ق بافت آن پایان یافته کف این رواق را می‌پوشانده است. بنای اصلی بقعه عبارت است از برجی استوانه‌ای شکل که بر روی ازاره سنگی هشت پهلو به ارتفاع ۱/۵ متر برپا شده است. محیط برج ۲۲ متر و

بلندی آن ۱۷/۵ متر است. سطح داخلی بقعه با آیات قرآنی و نقاشی و مقرنس کاری زیر سقف زینت یافته است. به جز ورودی شکوهمند بقعه، بقیه سطح برج با خط بنائی با کاشی فیروزه‌ای بر روی متن آجری زینت شده و نام «الله» در جهات مختلف تکرار شده و از اینرو گنبد مزبور به نام گنبد «الله الله» معروف شده است. سردر بقعه از شکوه خاصی برخوردار است و دارای سه کتیبه کاشی می‌باشد. بالای ورودی طاقنمایی است که در زیر آن پنجره مشبکی از کاشی جاسازی شده است. کتیبه دور آن حاوی آیه‌هایی از قرآن مجید است. در داخل بقعه بر روی قبر شیخ صفی، صندوق منبت کاری گرانبھائی با ترصیعی از عاج قرار دارد که کتیبه آن چنین است: «هذه المرقد المنورة و مضجع المتبركة الشيخ الرباني والعارف الصمداني كاشف اسرار الخفية محيي مراسم الطريقة حامی مفاخر الابرار حاوی مناقب الاخيار المكرم بالنفس، بانظار الخلاف على العموم و الاطلاق، قطب العارفين سلطان المحققين امام قدوة اولياء الله الواصلين ابی الفتح صفی الحق والملة والدين اسحاق اجري الله تعالى آثار بركاته في الاطراف والافاق المعزز القدسية المخصوص بارشاد الجنية والانسية». در کنار قبر شیخ صفی، قبر صدرالدین موسی فرزندش و بانی بقعه، شیخ ابراهیم معروف به شاه فرزند شیخ خواجه علی، سلطان حیدر پدر شاه اسماعیل قرار دارد. حرمخانه در شرق مقبره شاه اسماعیل و شیخ صفی قرار دارد و در آن مقابری وجود دارد که از آن جمله است: دختر شیخ صفی، زن شیخ صفی، دختران شیخ زاهد گیلانی، سید موسی ابن سید حیدر، سلطان بایزید بن خواجه حسین صفوی و غیره. گنبد حرمخانه، گنبد خوش ترکیب آجری است. شهیدگاه یا حیاط مقابر در محوطه جنوبی بقعه قرار دارد و محل دفن سردارانی بوده که در التزام شیخ حیدر، پدر شاه اسماعیل در شیروان به قتل رسیده بودند. در سال ۹۰۵ ق پس از غلبه شاه اسماعیل بر فرخ یسار شیروانشاه، اجساد این سرداران به اردبیل منتقل و در این مکان به خاک سپرده شده است. این مجموعه به شماره ۶۴ در فهرست بناهای تاریخی ایران به ثبت رسیده است.

منابع: آثار باستانی آذربایجان، ۸۵-۹۹۱؛ مجله هنر و مردم، شماره ۱۱.

پرویز ورجاوند

بقعه شیخ طبرسی، واقع در بالا تجن قائم شهر (شاهی). بنای بقعه مستطیل شکل سفال‌پوش به طول ۶/۵ و پهنای ۵/۵ متر است. بر روی مرقد صندوقی بزرگ به گونه قاب و آلت به صورتی ظریف قرار دارد. ضریح مشبکی به شیوه کم و زبانه به درازای ۳/۵ متر بر روی صندوق قرار دارد. در اینکه صاحب بقعه چه کسی بوده است نظر قاطعی نمی‌توان داد. برخی آن را مرقد «شیخ ابومنصور احمد بن علی بن ابی طالب الطبرسی» از علما و فقها و متکلمین قرن ششم هجری می‌دانند که صاحب کتاب الاحتجاج است. چهار شخصیت دیگر از قرن یازدهم هجری به بعد تا کنون با این نام شناخته شده‌اند که عبارتند از: (۱) ملا محمد

13 AGUSTOS 1996

Ebu Tammam et-Ta'.

- et-Hamase (80413)

- Suli Ebu Bekir 852

- Amich Hasan b. Bisr 852

- Samsadi 852

- Ibn Cinni 853

- Ibn Paris 853

- Ebu Hilal et-Askeri 853

- Ebu Ali et-Mezuhri 853

- Ebu't A'la et-Maarri 854

- Ibn Sida 854

- Al'lem es-Santemeri 854

- Habri 854

- Tebrizi Hatib 855

- Tabari 855

- Beyhaki Ali bi-Zayd 855

- Entari Kemaladdin 855-856

- Ukberi 856

- Ibn al-Mustafiri 856

- Sib' Ibn al-Cawfi 856

- Ibn Usfur et-Isb'ili 856

- Hasan b. Josephah 586

- Ibn Kayyim et-Lawzi 586

ibn Lohur

857

الحماسة

٨٥٢

الحنافية

الحماسة

ديوان الحماسة

لأبي تمام حبيب بن أوس بن الجارث بن قيس الطائي المتوفى سنة ٢٣١ هـ -
(تاريخ بغداد ٨: ٢٤٨، وفيات الأعيان ١: ١٥٠، مرآة الجنان ٢: ١٠٢ وغيره) مختارات شعرية
جمع فيها من شعر الجاهليين والإسلاميين في الحماسة والمرثي والأدب والنسب والهجاء
والأصبياف والمديح والصفات والسير والنعاس والملح ومذمة النساء أسعد أفندي ٢٥٦٣
وجامعة استانبول ١٤٤١ وأيا صوفيا ٤٨١ وغيرها انظر (سزكين ٢: ٦٦) طبع بمصر سنة
١٢٨٦ هـ وسنة ١٣٣١ بتصحیح محمد سعيد الراجعي سنة ١٣٧٥ هـ بمطبعة محمد علي
صبيح بتصحیح محمد عبد المنعم خفاجة وطبع بجامعة الإمام محمد بن سعود بتحقيق عبد الله
عبد الرحيم عسيلان

أبو بكر محمد بن يحيى الصولي المتوفى سنة
٣٣٥ هـ (سزكين ٢: ٦٨) -
شرح الحماسة.

أبو رياش أحمد بن إبراهيم القيسي المتوفى سنة
٣٣٩ هـ (معجم الأدباء ١: ٧٤، سزكين
٢: ٦٨) -
شرح الحماسة

علي بن محمد الشمشاطي المتوفى نحو سنة
٣٧٧ هـ (معجم الأدباء ١٤: ٢٤٠، سزكين
٢: ٦٨، كحالة ٧: ٢٠٣) -
شرح الحماسة.

الحسين بن علي النمري البصري المتوفى سنة
٣٨٥ هـ (بغية الوعاة: ٢٣٥، هدية العارفين
١: ٣٠٦) -
معاني الحماسة

أبو محمد القاسم محمد بن علي الأصبهاني
الديمثري المتوفى سنة ٣٥٥ هـ (أبناء الرواة
٣: ٣٠، معجم الأدباء ٦: ١٩٨، هدية العارفين
١: ٨٢٧) -
تفسير الحماسة

خفاجة ٣٩٤٤ (سزكين ٢: ٦٨) -
معجم الأدباء ١: ٣٠٦، هدية العارفين
١: ٨٢٧) -
تفسير الحماسة

Mustafa

9

10 ARA 2006

إشراف. جعفر السبخاني، معجم طبقات المتكلمين، الجزء الثاني، قم، ١٤٢٤،
ص، 321-319. ISAM KTP-DN:144556

القرن السادس ٣١٩

٢٣٥

الطبرسي*

(نحو ٤٦٧-٥٤٨هـ)

الفضل بن الحسن بن الفضل، المفسر الشهير، أبو علي الطبرسي، المشهدي،
أحد أعلام الإمامية.

ولد نحو سنة سبع وستين وأربعمائة.

وتلمذ لعدد من العلماء، وروى عن آخرين، منهم: أبو علي الحسن بن أبي
جعفر محمد بن الحسن الطوسي، وأبو الوفاء عبد الجبار بن عبد الله المقرئ الرازي،
ومحمد بن الحسين القصبني الجرجاني، وعبيد الله بن محمد بن الحسين البيهقي،
وعبيد الله بن الحسن بن بابويه المعروف بحسكا.

وتخصّص في الدراسات القرآنية، وعُني بالتفسير عناية خاصة.

وأصبح في الرعييل الأول من مفسري القرآن العظيم، وفي الوقت نفسه هو

* فهرست منتجب الدين ١٤٤ برقم ٣٣٦، معالم العلماء ١٣٥ برقم ٩٢٠، نقد الرجال ٢٦٦، كشف
الظنون ١/١٢٦، أمل الأمل ٢/١٦٠٢، أمل الأمل ٢/٢١٦ برقم ٦٥٠، رياض العلماء ٤/٣٤٠، روضات
الجنات ٥/٣٥٧ برقم ٥٤٤، هدية العارفين ١/٨٢٠، إيضاح المكنون ٢/٤٣٣، أعيان الشيعة
٨/٣٩٨، طبقات أعلام الشيعة (الثقات العيون) ٢١٦، الذريعة ٥/٢٤٨ برقم ١١٩٥،
٢٠/٢٤ برقم ١٧٧٣، ومواضع أخرى، الأعلام ٥/١٤٨، معجم المؤلفين ٨/٦٦، معجم رجال
الحديث ١٣/٢٨٥ برقم ٩٣٤٣، معجم المفسرين ١/٤٢٠، معجم التراث الكلامي ١/٤٠٤ برقم

.١٦٩٤

إشراف. جعفر السبخاني، معجم طبقات المتكلمين، الجزء الثاني، قم، ١٤٢٤،
ص، ISAM KTP DN:144556

..... معجم طبقات المتكلمين/ج ٢ ٣١٨

المتكلم البارع المعمّر سديد الدين محمود الحمصي^(١)، وطبيعة العلاقة تقتضي أن
يكون من تلامذته، وحضار درسه.

مهر صاحب الترجمة في علم الكلام.

وتصدى للتدريس ببلدة الريّ.

وألّف كتاب مشكاة اليقين في أصول الدين، ويشتمل على ستة مطالب:

إثبات الصانع، والصفات، والعدل، والنبوة، والإمامة، والمعاد.

أثنى على المترجم غير واحد من العلماء، ونعته عبد الله الأفندي التبريزي

بالعالم المتكلم الكامل.

ومّا يدلّ على إمعانه في التفكير في المسائل الكلامية وولعه بالبحث، قوله في

أثناء درسه: رأيت في المنام أنّي أقيم هذا البرهان على نفي اتحاد الباري تعالى بأحد
من خلقه، كما هو مذهب الحلولية أو القائلين بوحدة الوجود من الصوفية، ثمّ
قال:

إنّ وجوده تعالى لو كان عين وجود خلقه، ولا شكّ في تعدد أفراد الممكنات

لزم انقسام ذاته تعالى، وحينئذٍ إمّا أن يكون كلّ واحد من أجزائه تعالى إلهاً، فيلزم

تعدّد الآلهة وهو كفر وشرك، أو لا يكون فتوقف إلهيته تعالى على اجتماع الأجزاء،

والاجتماع يحتاج إلى جامع ومؤلف، وهو إمّا ذاته تعالى، فيلزم كونه إلهاً قبل كونه

إلهاً وهذا خلف، وإمّا غيره تعالى، فيلزم توقّفه في إلهيته على غيره فيكون ممكناً مع

كونه واجباً وهذا خلف، فلما أدّى القول إلى أحد هذه المحالات وجب كونه محالاً،

وهو المطلوب.

لم نظفر بتاريخ وفاته، ولعلّه بقي إلى أوائل القرن السابع، وأخطأ من عدّه

من رجال أواخر القرن الثامن.

١. المتوفى (نحو ٥٨٥هـ) عن نحو مائة عام، وستأتي ترجمته.

المؤلفین، ۷۵/۷؛ نکت الهمیان، ۲۱۱؛ هدیه العارفين، ۶۹۷/۱.

مجمع البيان فی تفسیر القرآن، اثر شیخ ابوعلی الفضل (مشهد ۴۶۸ - سبزوار ۵۴۸ق) فرزند حسن بن الفضل طبرسی ملقب به امین‌الدین و امین الاسلام مشهور به طبرسی و شیخ طبرسی از مشاهیر مفسران شیعه. مجمع‌البيان تفسیری است به زبان عربی در ده مجلد و حجم آن تقریباً کمی بیش از تبيان شیخ طوسی است. سبک و شیوة تدوین و تبویب این تفسیر در میان همه تفسیرهای فریقین و فارسی و عربی بی سابقه و بی نظیر است و با نظمی متین و مرتب و با روش علمی و ساده که بین تمامی تفسیرهای موجود از منزلت خاصی برخوردار است. همچنین مسائل ادبی از نحو و لغت و اشتقاق و تصریف و مسائل نحوی را مشروح و مبسوط مورد بحث و بررسی قرار داده است که جنبه نحو و لغت در آن قوی تر است. در این تفسیر تبویب و تنظیم مطالب به نحوی است که به مراجعه کننده امکان می دهد تا خواسته خود را ذیل یکی از ابواب و فصول به سرعت باز یابد. مفسر نخست از نظر قرائت و اختلاف قراءات تحت عنوان الحجة، بعد از نظر لغت و مشکلات لغوی و از نظر اعراب کلمات سپس از نظر اسباب التزول و معنی آیه را مورد بحث قرار داده و بعد احکام آیه و قصص را به میان می آورد و گاهی به اشعار نیز استشهد کرده است و در پایان تحت عنوان نظم، ربط و پیوند معنایی آیات را به یک دیگر و ربط هر آیه از آیات را به آیات قبل و بعد از آنها و همچنین ارتباط سوره‌های قرآن مجید را با هم بازگو نموده است. مؤلف در مقدمه این تفسیر هفت فن را یاد کرده است در موضوعاتی که تعلق دارد به تفسیر و مفسرین: فن اول) در تعداد آیات قرآن و فائده دانستن آن؛ فن دوم) در ذکر اسامی قراء مشهور و طرق روایات آنان؛ فن سوم) در تفسیر و تأویل آیات؛ فن چهارم) در اسامی قرآن کریم و معنای آنها؛ فن پنجم) در علوم قرآن مجید؛ فن ششم) در ذکر بعضی از اخبار مشهور در فضل قرآن کریم؛ فن هفتم) در مستحبات قاری قرآن مجید در تحسین و کیفیت قراءات و تزئین صوت هنگام قرائت. سپس به تفسیر سوره الحمد پرداخته است و پایان مجلد اول لغایت آیه ۱۸۲ سوره بقره (فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ...) که فراغت از تألیف آن شعبان ۵۳۰ق و پایان تألیف جلد ده این تفسیر نیمه ذی القعدة ۵۳۶ق می باشد. تألیف این تفسیر گرانسنگ حدود ۷۵ ماه به درازا کشیده است. مفسر از منابع گوناگون سنی و شیعه بدون تعصب بهره گرفته است و خود در مقدمه آن تصریح نموده که از تفسیر التبيان شیخ طوسی سود جسته و هنگام تفسیر خود آن را مقتدای کار خویش قرار داده است. سپس استدراک کرده و می گوید نظم تفسیر التبيان پریشان است و نیز غث و سمین دارد و تفسیر خود را مکمل و رفع تمام نواقص آن دانسته است. از این تفسیر امروزه نسخه‌های کهن و نفیس خطی در کتابخانه‌های

عمومی و خصوصی در دست است و بیش از پانزده نسخه از این تفسیر در کتابخانه آیت الله مرعشی قم موجود می باشد. این تفسیر نخست در تهران از سالهای ۱۲۶۲ تا ۱۲۶۸ق لغایت ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۳ق در دو مجلد پنج مرتبه چاپ سنگی شده و بارها در ایران و مصر و لبنان به طبع رسیده است و نیز در تهران به تحقیق آیت الله ابوالحسن شعرانی در ۱۳۷۳ق با برابری صفحات با چاپ صیدا توسط کتابفروش اسلامیه تجدید چاپ گردیده است. یکی از بهترین چاپهای آن به تحقیق حاج سید هاشم رسولی محلاتی در ۱۳۷۹ق انجام گرفته است سپس مکرراً از سوی انتشارات داراحیاء التراث العربی تجدید طبع شده است. و نیز دو دهه پیش به کوشش عده‌ای از فضلاء از جمله آقایان احمد بهشتی و محمد مفتاح به فارسی ترجمه شده و منتشر گردیده است. همچنین جمعی از مفسران و علما مجمع‌البيان را تلخیص نموده‌اند مشهورترین آنها به کوشش شیخ بیاض و نام آن زیاده‌البيان است همچنین کفعمی آن را با نام قراضه‌النضیر فی تلخیص مجمع‌البيان ملخص کرده است.

شیخ طبرسی به تدوین یک تفسیر اکتفا نکرده و از او دو تفسیر دیگر نام برده‌اند: ۱) الکافی الشافی، این تفسیر در یک جلد و به زبان عربی و به شیوة ادبی است که پس از فراغت از تفسیر کبیر (المجمع‌البيان) به تفسیر الکشاف جارالله زمخشری برخورد کرد. و تفسیر الکافی را بر مبنای تفسیر زمخشری بین سالهای ۵۳۵ یا ۵۳۷ تا ۵۴۱ق تدوین نموده و آراء مخالف خود را با زمخشری توضیح داده است. این تفسیر مورد اعجاب و قبول علما قرار گرفته و در محافل علمی از شهرت بسزائی برخوردار است. نسخه‌های خطی آن بر خلاف دو تفسیر دیگر طبرسی کم یاب است؛ ۲) جامع الجوامع، طبرسی آن را پس از دو تفسیر دیگر خود نگاشته و برای تنظیم آن از آنها بهره بسیار برده است. و آن در چهار مجلد بزرگ به زبان عربی می باشد. در مقدمه علت اقدام به تألیف این تفسیر را اصرار بسیار زیاد ابو نصرالحسن فرزند خود نوشته است که سن مفسر درین هنگام بیش از ۷۰ سال بوده است. آقای ابوالقاسم گرجی امتیاز این تفسیر را به الکشاف در چهار مورد ذکر کرده است: ۱) اختصار و حذف زوائد و مطالب غیر ضروری؛ ۲) نقل روایاتی از طرق شیعه که گاهی با تفسیر کشاف موافق و در بسیاری از مواضع مخالف است؛ ۳) نقل پاره‌ای از مطالب از زمخشری؛ ۴) در مواقع اختلاف نظر با آراء معتزله یا نظرات زمخشری آنچه را خود حق می دانسته انتخاب کرده است. این تفسیر از نظر بلاغت و اختصار سرشار از نکات علمی و فواید بسیار و کشف مبهمات است و یکی از بهترین تفسیرهای مؤخر شیعی به شمار می آید. طول تدوین این تفسیر را شیخ طبرسی از صفر ۵۴۲ تا محرم ۵۴۳ق طی دوازده ماه [به عدد ائمه معصومین (ع)] تصریح نموده است. نسخه‌های متعددی از آنها موجود است که کهن ترین آن به تاریخ

13 AGUSTOS 1996

06 EYLUL 2007

■ الطَّبْرَسِيُّ (الفضل بن الحسن -)

(... - ٥٤٨ هـ / ... - ١١٥٣ م)

أبو عليّ الفضل بن الحسن بن الفضل، أمين الدين الطَّبْرَسِيُّ (بفتح الطاء والباء، وسكون الراء)، وهي نسبة إلى «طبرستان»، وقيل: إلى «طبرس» معرب «تُفْرَش» وكلتاها من بلاد فارس.

مفسر فقيه من أجلاء الشيعة الإمامية، نزيل «مشهد» المدينة المقدسة عند الشيعة التي دفن بها الإمام الرضا عليّ بن موسى الكاظم.

وقد عاش الطَّبْرَسِيُّ مدة طويلة في هذه المدينة حتى غدت من تمام نسيه، فقيل: المشهديّ أو الرضويّ، ثم انتقل إلى مدينة «سبزوار» من بلاد خراسان، وأقام بها ما تبقى من حياته، ودخلت هي الأخرى في نسبه فقيل: السبزاوي. بيد أن «الطبرسي» هي الأشهر في سلسلة نسبه، حتى قيل: إذا أطلقت انصرفت إليه دون غيره ممن تسموا بهذا الاسم.

وبعد وفاته نقل جثمانه إلى المشهد الرضوي ودفن في مقبرة يقال لها «قتلكاه»، والناس يقصدون قبره اليوم للزيارة والتبرك، وثمة شارع يحمل اسمه في مشهد.

والطبرسيّ من أسرة علم، اشتهر منها ابنه رضيّ الدين الحسن بن الفضل، صاحب كتاب «مكارم الأخلاق» وسبطه علي بن الحسن صاحب «مشكاة الأنوار». أما هو فكان بإجماع من ترجموا له ثقة فاضلاً ديناً، مبرزاً في علوم شتى، منها التفسير والفقه واللغة والنحو والحساب والتاريخ.

وقد أخذ علومه عن جملة من علماء عصره، منهم أبو الوفاء عبد الجبار بن علي المقرئ الرازي، والشيخ أبو علي ابن الشيخ الطوسي، وموفق

الدين حسين بن فتح الواعظ البكريادي، وأبو طالب محمد بن الحسين الحسيني القصبى الجرجاني والحسن بن الحسين بن بابويه القمي الرازي.

وأما تلامذته الذين أفادوا منه فأبرزهم ابنه رضيّ الدين، ورشيد الدين بن شهر آشوب الطبرسي، والشيخ منتجب الدين القمي، والقطب الراوندي، وبرهان الدين محمد بن علي القزويني.

وذكر بعض معاصريه أن نشاطه العلمي كان منصباً على تلخيص كتب من تقدمه أو شرحها، ومهما يكن فإن له جملة من المصنّفات، ثلاثة منها هي في تفسير القرآن الكريم، أولها كتابه المشهور «مجمع البيان لعلوم القرآن»، طبع غير مرة، ومنها طبعة في عشرة مجلدات، وقد فرغ من تأليفه سنة ٥٣٦ هـ، وهو من أجود كتب التفسير وأحسنها ترتيباً، قدم له بقوله:

«وابتدأت بتأليف كتاب هو في غاية التلخيص والتهديب، وحسن النظم والترتيب ... وقدمت في مطلع كل سورة مكيبها ومدنيها ثم ذكر الاختلاف في عدد آياتها، ثم ذكر فضل تلاوتها، ثم أقدم في كل آية الاختلاف في القراءات، ثم ذكر العلل والاحتجاجات، ثم ذكر العربية واللغات، ثم ذكر الإعراب والمشكلات، ثم ذكر الأسباب والنزولات، ثم ذكر المعاني والأحكام والتأويلات والقصاص والجهات، ثم ذكر انتظام الآيات ... فهو بحمد الله للأديب عمدة، وللنحويّ عمدة، وللمقرئ بصيرة، وللناسك ذخيرة، وللمتكلم حجة، وللمحدث محجة، وللفقيه دلالة، وللواعظ آلة ...»

وكان عمدته في هذا التفسير كتاب «التيان الجامع لعلوم القرآن» لأبي جعفر محمد بن الحسن الطوسي (ت ٤٦٠ هـ)، صرح بذلك في المقدمة، أما كتاب «الحجة» لأبي علي الفارسي (ت ٣٧٧ هـ) فقد نثر جل مادته في تفسيره فيما يتعلق بالقراءات وتوجيهها مع أنه لم يشر إليه إلا قليلاً.

ولما فرغ من تأليف «مجمع البيان» وقف على تفسير «الكشاف» للزمخشري، فإقتطف من طرائفه الأدبية وظرائفه البلاغية لطائف جمعها في تفسيره الثاني الذي سماه «الكافي الشافي من الكشاف» ويطلق عليه أيضاً اسم «الوجيز» أو «الصغير»، ثم عاد فجمع لطائف الكشاف هذه مضافاً إليها فوائد من تفسيره «مجمع البيان» في كتاب واحد سماه «جوامع الجامع» وهو مطبوع، وهذا التفسير يذكر أيضاً باسم «الوسيط».

وما وراء هذه الكتب الثلاثة في التفسير توجد له طائفة من الكتب منها «إعلام الوري بأعلام الهدى» وهو مطبوع أيضاً، أفرده للحديث عن فضائل الأئمة، و«نثر اللآلي» وهي رسالة مختصرة، على ترتيب حروف المعجم، مجموعة من كلام أمير المؤمنين علي، و«النور المبين» و«تاج المواليد» و«غنية العابد ومنية الزاهد» و«كنوز النجاح» و«الأدب الدينية» و«المؤتلف من المختلف بين أئمة السلف»، وهو كتاب شرح فيه «مسائل الخلاف» للطوسي.

وذكرت بعض المصادر أن للطبرسي كتاباً في النحو هو «المقتصد»، وذكر بعضها كتاباً آخر هو «الجواهر» والصحيح أن هذا الأخير من مصنّفات الشيخ شمس الدين

Adabul Rafidyn, c. XIII, s. 97-140, 1981 (wsvv)

Talari

منهج الطبرسي في تفسير الألفاظ .
دراسة لغوية مقارنة

صبيح محمود الشافعي
مدرس مساعد
جامعة بغداد - مركز اختيار التراث العربي

TABERSI

325-334

نامه دانشوران فلسفی -

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	20104-6
Tasnif No:	

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ابو سعید یمامی

از فضیله‌ی اطباء نامدار و مشاهیر حکمای روزگار است، در صناعات طبیه از
جزء علمی و عملی آگاه، در تمام اجزای آن فن خبیر و بصیر بوده، و نیز در فن نجوم
مقامی رفیع و شأنی بلند داشته و او از اطباء ماه چهارم هجریه است، و معاصر است
باشیخ رئیس ابوعلی بن سینا و سلاطین آل بویه محض شؤنات علمی و حذاقت طبی
او را مقدم و محترم میداشته، و نشود و نماز اقامتش در بصره بوده است، و بسیاری از حکماء
و اطباء با وی هرازوت داشته‌اند، و از وی استفادت مینموده‌اند، و او را شیخ طایفه و رئیس
سلسله میخوانده‌اند صاحب تصانیف و تألیف است، مؤلفات وی را اهل فضل از هر طبقه
بخوبی معانی وجودت عبارات می‌سنوده‌اند، صاحب طبقات الاطباء در عنوان شرح حال
وی بدین سان نگاشته،

ابو سعید الیمامی کان مشهوراً بالفضل و المعرفة متقناً لصناعة الطب جيد
الاصول و فروعها حسن التصنیف

و آن طیب کامل و حکیم فاضل علاوه بر تقدم در صناعات طبیه و حذاقت در
معاملات بصدقت تدبیر و اخلاق حسنه و حسن سلوک متصف بود، و نامش در زمرة

Kum-ts.

03 HAZİRAN 1994

مطبوع

* الطبرسي (الفضل بن الحسن بن الفضل ، أمين الدين) ت ٥٤٨/هـ ١١٥٤ م .

١ - إعلام الورى بأعلام الهدى :

○ قدم له محمد مهدي حسن الخراسان ، النجف : المطبعة الحيدرية ،

١٩٧٠ م .

○ ٥١٩ ص ، م ٣٢ ص ، ف ٩ ص ، فهرست مواضيع الكتاب .

○ تحقيق علي أكبر الغفاري ، بيروت : دار المعرفة ، ١٣٩٩ هـ /

١٩٧٩ م .

○ ٤٦٠ ص ، م ٦ ص ، ف ١٢ ص : فهرست الموضوعات .

٢ - جوامع الجامع :

○ إيران ، طهران : طبع حجر ، ١٣٢١ هـ / ١٩٠٣ م .

٣ - مجمع البيان في تفسير القرآن :

○ طهران : طبع حجر ، ١٣١٤ هـ / ١٨٩٦ م .

ج ١ : ٥٧٦ ص ، م ١٣ ص .

ج ٢ : ٥٣٠ ص .

○ تصحيح محمد الأمين الحسين العاملي .

○ بيروت : دار الفكر ودار الكتاب اللبناني ، ط ثانية ، مطابع دار

الطباعة العربية ، ١٣٧٧ هـ / ١٩٥٧ م ، ٣٠ ج في ٦ مج :

ج ١ : ٤٩٩ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢ : ٣٩١ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٣ : ١٣٦ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٤ : ١٧٧ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٥ : ٣١١ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٦ : ٢٥٠ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٧ : ٢٥٣ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٨ : ١٦٠ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٩ : ١٨٦ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٠ : ١٧٠ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١١ : ١٠٩ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٢ : ١٣١ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٣ : ٢٤١ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٤ : ١٣٧ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٥ : ٢١٨ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٦ : ١٥٩ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٧ : ١٣٢ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٨ : ٥٣ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ١٩ : ٢٣٤ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٠ : ١٤٩ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢١ : ١٥١ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٢ : ١٠٤ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٣ : ٢٢٢ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٤ : ٦٧ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٥ : ٧٤ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٦ : ١١٩ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٧ : ١٦٤ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٨ : ١٣١ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٢٩ : ١٦٥ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

ج ٣٠ : ٢٤٠ ص ، ف ١ ص : المحتوى .

○ عناية وتصحيح أحمد عارف الزين ، صيدا : مطبعة العرفان ،

١٣٥٦ هـ / ١٩٣٧ م .

ج ١ : ٥٦٩ ص ، م ٨ ص ، ف ٧ ص : المحتوى .

- 1- Taberzi, s. 1454-55
- 2- Ukbari, s. 1455
- 3- Kutbuddin Singa 1455
- 4- Ibnul Banna et-Murattabi 1455-56
- 5- Teftegi 1457-58
- 6- Higur Bey. 1458
- 7- Ibnul-Is-Sihne 1459
- 8- Tass Alaeddn - 1459
- 9- Hasan Celebi Ferani 1459
- 10- Hatibgale Muhyiddin s.f. 1459-1460
- 11- Kemalpasazade 1460, 1461
- 12- Firuzgabad 1460
- 13- Ibnul-Israk 1460

18 MARCH 2005

- 14- Devrani. 1461
- 15- Karakögi 1462
كتاب النبات = النبات
- 16- Mir Ghassemlan ulanar - 1462
- 17- Ala f. Hayreddin 1462
الكراس = الجزولية
- 18- Taptapriyat 1462-63
الكسب = الأكتساب

- Sunullah Efen s.f. 1463
- Amili Baha eddn. 1463 الكشاف عن
- Hafiz Shabeddin 1464 حقائق التنزيل

- Mirakarigade 1464 . لجار الله محمود بن عمر الزمخشري المتوفى سنة ٥٣٨هـ .
فرغ من تأليفه سنة ٥٢٨هـ وقد توسع في ذكره صاحب كشف الظنون (انظر ص ٤٧٥-٤٨٤) .
مخطوطاته في سائر مكتبات العالم . طبع في مطبعة بولاق سنة ١٢٧١هـ وسنة ١٣٠٨هـ مطبعة مصطفى محمد والمكتبة التجارية الكبرى سنة ١٣٥٤هـ ومطبعة عيسى البابي الحلبي سنة ١٣٨٦هـ
وطبعات أخرى متكررة .
- Imadi - 1465
- Ibn Ebn-Rical s.f. 1465 ***
- Ibn Abdussalam Iszeddn 1465-66
- الفضل بن الحسن الطبرسي المتوفى سنة ٥٤٨هـ | (هدية العارفين ١ : ٨٢٠) .

عبدالله محمد الحبشي, جامع الشروح والحواشي , (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروحة في التراث الإسلامي وبيان شروحه), الجزء الثالث, 1425/2004 ابو ظبي, ص. 68-1454 ISAM 130566

THE UNNOTICED *MUFASSIR* SHAYKH ṬABARSĪ

MUSA O. A. ABDUL

SHAYKH ṬABARSĪ was a Shī'ite theologian; but his importance does not lie in his being a Shī'ite, but in his being a theologian and scholar of importance. He produced a *tafsīr* of the Qur'ān which enjoys wide acceptance even among scholars who do not subscribe to Shī'ite views. Yet modern scholars know or write very little about him and his works. No Western scholar has made any study of him or his works. The *Encyclopaedia of Islām* is silent on him. Dr. Ḥusayn Karīmān, a Persian scholar, has produced a study of his *tafsīr* works but in Persian. The quality of Ṭabarsī's works and the ready acceptance they enjoy among scholars does not justify the lukewarm interest shown in him by orientalist. Hence I refer to him as the unnoticed *mufassir*. In this article, therefore, an effort will be made to give a brief survey of his biography and his works. In later articles, a study of his *tafsīr* works will be attempted and his theological views on specific issues will be discussed.

Ṭabarsī's life falls within the Saljūq period in Iran, a period which extends roughly from the mid-eleventh to the mid-thirteenth century A.D. A brief survey of this period may be necessary in order to put Ṭabarsī's biographical material into the context of the intellectual, political, and religious milieu in which he lived and worked.

By the eleventh century A.D. the Muslim world had been torn by political and religious dissension into several autonomous states, each of which was ruled by groups holding to different 'orthodoxies': the Fāṭimid caliphate controlled Egypt and maintained vassal states in the Maghrib, Syria, Sicily, and Western Arabia. The Ziyādids and the Najāḥids ruled the Yemen; the *tā'ifa* kings had succeeded to the Umayyad caliphate in Spain. The Ghaznawids had extended their rule to India, while the Būyid Amīrs controlled the Abbasid caliphate in Baghdad. This is an indication of an internal decay in the Islamic state and society. By the second half of the eleventh century a material weakness of the empire was revealed by a series of almost simultaneous attacks by internal and external enemies on all sides. In Europe the forces of Christendom advanced into both Sicily and Spain, wresting vast territories from Muslim rule in a wave of reconquest which culminated in the arrival of the Crusaders in

بيان في تفسير القرآن
في بيروت، في ست

مجلدات. و «الوسيط» في أربع
مجلدات، و «الوجيز» في مجلد، و
«الوافي» و «جامع الجوامع» أو
«جوامع الجامع» و «الكاف الشاف
من كتاب الكشاف» صنفه بعد «مجمع
البيان» وبعد أن اطلع على «الكشاف»
ليكون جامعاً بين فوائد الكتابين بوجه
الاختصار كما صرح به في مقدمته. وفي
رأي بعض علماء الشيعة الإمامية ان
كتاب «الكاف الشاف» هو «جامع
الجوامع» وكل هذه الكتب في
التفسير^(١).

المُرَوِّزِي [٢١١-... هـ]
[٨٢٦-... م]

الفضل بن خالد المروزي، أبو
معاذ، مولى باهلة: نحوي، مقرئ،
عارف بعلوم القرآن، من أهل مرو.

(١) أمل الآمل ٢ : ٢١٦ وأعيان الشيعة ٤٢ :
٢٧٦ و ٣٠٩ وروضات الجنات ٥١٢ وتنقيح المقال ٢ :
٧ ومقدمة مجمع البيان طبعة دار الحياة بيروت وهدية
العارفين ١ : ٨٢٠ والذريعة ٢ : ٢٤٠ وفوائد الرضوية
٣٥٠ والتفسير والمفسرون ٢ : ١٠٤ والقرآن والتفسير
١٨٦ وسفينة البحار ٢ : ٨٠ وكشف الظنون ١٦٠٢
والأعلام ٥ : ٣٥٢

الفضل بن اسماعيل التميمي
الجرجاني، أبو عامر: نحوي،
مفسر، أديب، ناظم، من الكتاب،
من أهل جرجان. أخذ عن علمائها،
وصحب عبد القاهر الجرجاني ووضح
أصول البلاغة المتوفى سنة ٤٧١ هـ.
وكتب مدة للشيخ الرئيس أبي المحاسن
الجرجاني وغيره. ورحل إلى نيسابور
وغزنة (سنة ٤٥٨ هـ). ترجم له عبد
الغافر الفارسي (٤٥١ - ٥٢٩ هـ) في
كتابه «السياق» وأثنى عليه ولم يذكر
تاريخ وفاته، قال ياقوت: لكنه كان
قد مات في حياة عبد الغافر. من كتبه
«البيان في علم القرآن»^(١).

الطَّبْرَسِي [٥٤٨-... هـ]
[١١٥٣-... م]

الفضل بن الحسن بن الفضل
الطبرسي، أمين الدين، أبو علي:
مفسر، لغوي، من كبار علماء الشيعة
الإمامية. نسبته إلى طبرستان. من

(١) طبقات المفسرين للدوادبي ٢ : ٢٨ ومعجم
الأدباء ١٦ : ١٩٢ وبغية الوعاة ٢ : ٢٤٥ وهدية
العارفين ١ : ٨١٩ وكشف الظنون ٢٦٣

the case of the *Tafsīr* attributed to the Imām al-Ḥasan al-ʿAskarī [q.v.] which, al-Ṭabrisī explains, is less well-known than the other sources he uses (*al-Ihtidjādī*, Beirut 1410/1989, 14; it is cited on pp. 15-55, 235-9, 319-21, 330-1, 445-61). The *Ihtidjādī* was particularly popular in the Ṣafawid period, when it was twice rendered into Persian (Storey, i/i, 14, 16).

Bibliography: Ibn Shahrāshūb, *Maʿālim al-ʿulamāʾ*, Najaf 1380/1961, 25, § 125; idem, *Manāḳib al-Abī Ṭālib*, Beirut 1405/1985, i, 12; ʿAbd Allāh Afandī, *Riyāḍ al-ʿulamāʾ*, Kumm 1401/1981, i, 48-51; al-Ḥurr al-ʿAmilī, *Amal al-ʿamil*, Najaf 1385/1965, ii, 17; Maḍjlisī, *Bihār al-anwār*, Tehran 1376-94/1956-74, i, 9, 28; Yūsuf al-Bahrānī, *Luʿluʾat al-Bahrayn*, Najaf 1386/1966, 341-3; idem, *al-Kashkūl*, Najaf 1381/1961, i, 300-3; Tunakābunī, *Kiṣaṣ al-ʿulamāʾ*, n. p. 1320, 302; al-Khʿānsārī, *Rawḍāt al-djannāt*, Beirut 1411/1991, i, 72-4; al-Nūrī al-Ṭabarsī, *Mustadrak al-wasāʾil*, Tehran 1382-4, iii, 485; Māmakānī, *Tanqīḥ al-makāl*, Najaf 1349-52/1930-3, § 397; Muḥsin al-Amīn, *Aʿyān al-shiʿa*, ix, Damascus 1357/1938, 97-101 = Beirut 1406/1986, iii, 29-30; Brockelmann, S I, 709; ʿAbbās al-Kummī, *Fawāʾid al-raḍawīyya*, Tehran 1367/1948, 19; idem, *al-Kunā wa ʿl-alkāb*, Beirut 1403/1983, ii, 444-5; Mudarris, *Rayḥanat al-adab*, iii, Tehran 1369, 18; Ismāʿīl al-Baghḍādī, *Hadiyyat al-ʿarifin*, Istanbul 1951-5, i, 91; ʿA.A. Dihkhudā, *Lughat-nāma*, xxvi, Tehran 1329 *Sh.*/1950, 139; H. Karīmān, *Ṭabrisī wa Maḍjmaʾ al-bayān*, Tehran 1340-1 *Sh.*, i, 180-1, 320-2; Kaḥḥāla, Beirut 1414/1993, i, 203; Tīhrānī, *al-Thiḳāt al-uyūn fi sādīs al-ḳurūn*, Beirut 1392/1972, 11-2. (E. KOHLBERG)

AL-ṬABRISĪ (Ṭabarsī), AMĪN AL-DĪN (OR AMĪN AL-ISLĀM) ABŪ ʿALĪ AL-FAḌL B. AL-ḤASAN, Imāmī scholar and author. His *nisba* refers to Ṭabris (Ṭabrish), which is the Arabicised form of Tāfrish, a village between Kāshhān and Iṣfahān mentioned by ʿAlī b. Zayd al-Bayḥakī (d. 565/1169-70) as the place of origin of al-Ṭabrisī's family (*Tārīkh-i Bayḥak*, 420). The pronunciation Ṭabarsī was first defended by some 17th-century Ṣafawid scholars, who took the *nisba* Ṭ-b-r-s-ī to refer to Ṭabaristān; and in the following two centuries, a number of Shiʿī authors actually called themselves Ṭabarsī (see Karīmān, i, 166-205, 313-33).

Al-Ṭabrisī was born in 470/1077-8 or shortly before and grew up in Khurāsān. Among his masters were ʿAbd al-Djabbār b. ʿAbd Allāh al-Mukriʾ al-Rāzī (alive in 503/1109-10), who was a student of Abū Djaʿfar al-Ṭūsī, and al-Ṭūsī's son Abū ʿAlī al-Ḥasan b. Muḥammad (alive in 515/1121-2). Some of al-Ṭabrisī's teachers were Sunnīs; they included the Ḳurʾān commentator Maḥmūd b. Ḥamza b. Naṣr al-Kirmānī (d. ca. 500/1106-7) and the Shāfiʿī Abū ʿl-Faṭḥ ʿUbayd Allāh (in most sources, erroneously, ʿAbd Allāh) b. ʿAbd al-Karīm al-Ḳushayrī (d. 521/1127), a son of the renowned mystic [q.v.]. For many years al-Ṭabrisī lived in Mashhad, where he had close ties with the Shiʿī Zubāra family. In 523/1129 he moved to Sabzawār [q.v.] and taught in the Madrasat Bāb al-ʿIrāk. He died on 10 Dhu ʿl-Ḥijjdja 548/26 February 1154. According to al-Bayḥakī, his death occurred in Sabzawār, though others maintain that he died in Mashhad; but all agree in any event that he was buried in Mashhad. Ḳuṭb al-Dīn Muḥammad b. al-Ḥusayn al-Bayḥakī al-Kaydarī (Kaydhurī) (alive in 610/1213-4) refers to al-Ṭabrisī as a martyr (*shahīd*), and this is repeated by some later biographers, who suggest that he was poisoned. His shrine is at Ḳatlgāh (or Ghuslgāh), said to be the spot where the Imām ʿAlī al-Riḍā [q.v.] died (or where his body was washed). Al-Ṭabrisī's students included some of the

best-known Imāmī authors of the 6th/12th century, such as Ḳuṭb al-Dīn al-Rāwandī (d. 573/1177-8), Muntadjab al-Dīn (d. ca. 585/1189), Ibn Shahrāshūb (d. 588/1192) [q.v.] and Shādhān b. Djibrāʾīl al-Ḳummī (alive in 593/1196-7). Al-Ṭabrisī was a prominent jurist, and some of his legal pronouncements are cited by later authorities; but he is not known to have written a work of *fiqh*. In theology, he broadly followed the Muʿtazilī doctrines adopted by his Imāmī predecessors.

The titles of over 20 works by al-Ṭabrisī are mentioned in the sources (cf. Karīmān, i, 260-90). Among the best-known are:

(i) *K. Maḍjmaʾ al-bayān li ʿulūm al-Ḳurʾān* (or *fi maʿānī ʿl-Ḳurʾān*/*fi tafsīr al-Ḳurʾān*), described by Muntadjab al-Dīn (145) as comprising 10 volumes. It was written for al-Sharīf Djālāl al-Dīn Abū Maṣṣūr Muḥammad b. Yahyā b. Hibat Allāh al-Ḥusaynī al-Zubārī (d. 8 Dhu ʿl-Ḳaʿda 539/2 May 1145) and completed on 15 Dhu ʿl-Ḳaʿda 534/2 July 1140 or 536/11 June 1142; it eventually became one of the most authoritative Imāmī Ḳurʾān commentaries. In the introduction, al-Ṭabrisī acknowledges his debt to al-Ṭūsī's *K. al-Tibyān*, but criticises al-Ṭūsī for including unreliable material and for occasional stylistic infelicities. Al-Ṭabrisī's method is to take up one group of verses at a time and discuss *ḳirāʾat*, language and grammar before providing a detailed commentary on the text, based on both Sunnī and Shiʿī sources and incorporating his own views.

(ii) *al-Kāfi al-shāfi min kitāb al-kashshāf*, a one-volume Ḳurʾān commentary also known as *al-Tafsīr al-waḍiʿ*. As its title suggests, it is an abridgement of al-Zamakhsharī's *Kashshāf*—a work which al-Ṭabrisī came to know and admire after completing the *Maḍjmaʾ al-bayān*. The *Kāfi* was still available to ʿAlī al-Karākī [q.v.] (see al-Maḍjlisī, *Bihār al-anwār*, cviii, 48).

(iii) *Djawāmiʿ al-djāmiʿ*. This 4-volume work, also known as *al-Tafsīr al-wasīf*, was the last to be written of the author's three Ḳurʾān commentaries; it was composed at the request of al-Ṭabrisī's son al-Ḥasan and completed in a single year, on 24 Muḥarram 543/14 June 1148. The material in the *Djawāmiʿ* is culled from both the *Maḍjmaʾ al-bayān* and the *Kāfi*.

(iv) *Iʿlām al-warā bi-ʿlām al-hudā*, written for the Ispahbadī ʿAlāʾ al-Dawla ʿAlī b. Shahrīyār b. Ḳarīn (r. 511-34/1117-40) [see BAWAND]. It comprises biographies of the Prophet, of Fāṭima and of the Imāms, and is based on a wealth of Sunnī and Shiʿī sources. This work, under its alternative title *Rabīʿ al-shiʿa*, was on occasion erroneously attributed to Raḍī al-Dīn Ibn Ṭāwūs (d. 664/1266) (Kohlberg, 65).

(v) *al-ʿĀḍab al-dīniyya li ʿl-khizāna al-muʿiniyya*, a work of *adab* dedicated to Muʿīn al-Dīn Abū Naṣr Aḥmad b. al-Faḍl b. Maḥmūd, who for two years, until his assassination by Ismāʿīlī *fidāʾīs* in Rabīʿ I 521/March-April 1127, was a vizier of the Khurāsānian ruler Sandjar b. Malikshāh (d. 552/1157 [q.v.]).

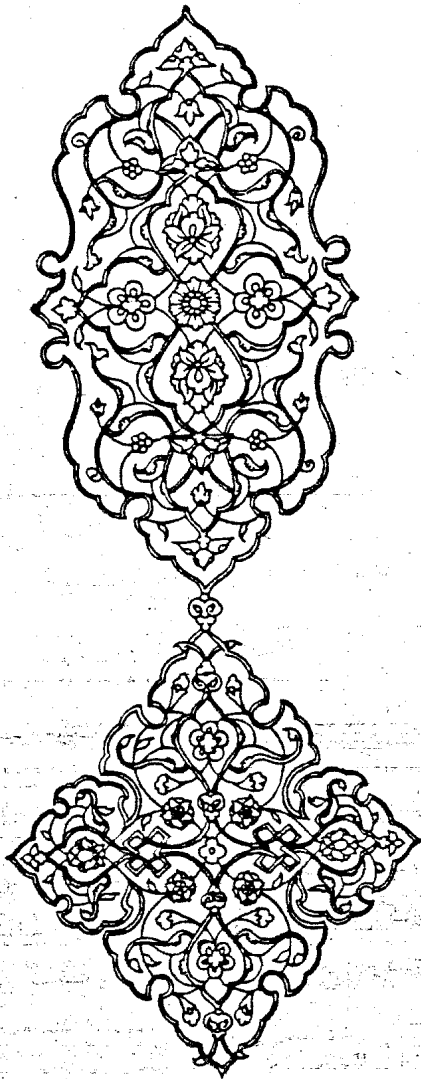
(vi) *Tāḍī al-mawālīd*, containing succinct biographical information about the Prophet, Fāṭima and the Imāms. The work was written in 509/1115-6 (*Tāḍī al-mawālīd*, in *Maḍjmuʿa nafīsa fi taʾrīkh al-ʿimma*, Kumm 1406/1985-6, 139, 146).

(vii) *Nathr al-laʿālī*, alphabetically arranged apothegms of ʿAlī. It is sometimes confused with a work of the same title by ʿAlī b. Faḍl Allāh al-Rāwandī (alive in 589/1193) (Kohlberg, 298-9).

All of these, with the possible exception of the *Kāfi*, are extant.

Al-Ṭabrisī wrote abridgements (*ikhṭiyārāt*) of various works, including (besides the *Kāfi*) the *Muḳtaṣad fi*

Tabrisī
190051

غنای دانش و روش در تصحیح «جوامع الجامع»

رضا مختاری

«جوامع الجامع» تألیف أمین الدین أبوعلی فضل بن حسن
طبرسی. تصحیح ابوالقاسم گرجی. چاپ دوم، قم، شورای مدیریت
حوزه علمیه قم، ۱۴۰۹ ق/۱۳۶۷ ش. دو جلد [ناکنون]،
۸+ سی دو ۵۵۱+۱۰+۵۲۴ صفحه.

معقول می دانسته از هر کس که باشد چه مخالف چه مؤلف
بازگومی کرده و در تقدیم و تأخیر نام آنان
غرضی خاص نداشته است... در میان مؤلفان و
مصنّفان کمتر کسی را توان یافت که کلامش از طعن و
اعتراض نسبت به مخالفان طریقه خود خالی باشد، لکن
طبرسی ساختش از این نقص میراست... [می دانیم که]
زمخشری دانشمندی است در اصول معتزلی و در فروع حنفی، و
طبرسی دانشمندی است شیعی. اگر انصاف وی نمی بود هرگز
بدین معنی اعتراف نمی کرد که پس از تألیف مجمع البیان
چون به کتاب کشاف برخورد کردم و کشاف را دارای بدایع و

أمین الإسلام فضل بن حسن طبرسی،^۱ یکی از عالمان و
مفسران و پژوهشگران بزرگ اسلامی در نیمه اول سده ششم
هجری، و از بزرگترین و برجسته ترین مفسران شیعه، و اثر
تفسیرش به نام مجمع البیان لعلوم القرآن،^۲ شهره آفاق است.
وی در علوم متداول عصر خویش، متبحر بوده، و آثار باقیمانده از
او دلیل روشنی بر این مدعاست. افزون بر این پایه بلند دانش،
مجمع کمالات و فضایل انسانی و اسلامی و بهره مند از
آزاد اندیشی، بلندنگری، سعه صدر و انصاف و اخلاص در
پژوهش بوده است. «در نقل اقوال تعصبی نشان نمی داده و به
همه اصناف و فرق به یک دیده می نگریسته آنچه را صحیح و

دانشمند بزرگوار، مفسر عالی مقدار: امین الاسلام ابوعلی، الفضل بن الحسن الطبری (منسوب به تفرش از مضافات اراک)، متوفی به سال ۵۴۸، یکی از معروفترین مفسران و از اکابر علم و ادب شیعه امامیه است. او دارای تألیفات متنوعی است که از جمله سه کتاب تفسیر زیر است:

۱- تفسیر کبیر مجمع البیان که بی شک یکی از مفاخر شیعه امامیه است و بارها در ایران، مصر و بیروت به چاپ رسیده است. این تفسیر به پیروی از خود طبرسی به «تفسیر کبیر ابوعلی» نامیده شده و حاوی مطالبی گوناگون از صرف، نحو، لغت، اشتقاق، ادب، شأن نزول، قراءت، علوم بلاغت، کلام، فقه، اصول، حدیث و غیره است و بویژه از لحاظ نظم و ترتیب سرآمد دیگر تفاسیر است. دانشمندان بزرگ درباره این تفسیر به دیده تحسین و تجلیل تمام نگریسته و در این زمینه بیاناتی اعجاب انگیز ایراد داشته اند.^۱

۲- تفسیر الکافی الشافی. طبرسی پس از تألیف مجمع البیان در برخورد با تفسیر نفیس کشاف جاراقه زمخشری تفسیر کافی - شافی را از آن تفسیر تلخیص کرده است.

۳- تفسیر جوامع الجامع. طبرسی چنانکه خود در مقدمه کتاب گفته است: این تفسیر را به درخواست فرزند خود ابونصر حسن در جمع بین دو تفسیر فوق نگاشته است.^۲ وی بعلمت این که عمرش از هفتاد گذشته است و پیری تاب و توان از او برده ابتدا از قبول درخواست پسر سرباز می زند ولی پسر الحاح می کند و شفیع برمی انگیزد تا این که بناچار در مقام اجابت درخواست او برمی آید.^۳

وی این کتاب را خود «وسیط» شمرده چنانکه مجمع البیان را «کبیر» نام داده است و از همین رو است که مترجمان تفسیر دوم را هم «وجیز» لقب داده اند.^۴

طبرسی در این تفسیر گرچه گاهی از مجمع البیان و دیگر دانشمندان سخنانی نقل کرده است ولی بدون شک، بیشتر بلکه نزدیک به همه مطالب آن را از تفسیر کشاف اخذ کرده و حتی در مواردی که زمخشری از تفسیر آیه ای سکوت کرده^۵ یا قراءت غیر عاصم را بر قراءت عاصم ترجیح داده^۶ و یا عبارت آیه را بنحوی تغییر داده^۷ و یا کارهایی از این قبیل نموده باز طبرسی از او پیروی کرده است.

امتیازاتی که می توان برای این تفسیر نسبت به تفسیر کشاف برشمرد عبارت است از:

۱. اختصار و حذف زوائد و مطالب غیر ضروری. او در این باب سخت کوشیده و غالباً مطالب را در قالب عبارات موجز و کوتاهتری بخوبی بیان کرده است. متأسفانه در برخی از موارد این

بحث شده و بهتر است این لفظ را نیز به «علم دلالت» ترجمه کرد. بهر حال «معنی شناسی» ترجمه ای رسا نیست و معنی semantic را که بحث از دلالت لفظ بر معنی دارد نمی رساند. زیرا در این علم سخن بر سر ارتباط و نسبت میان لفظ و معنی است و وقتی سخن از «معنی شناسی» می کنیم بهیچوجه رابطه و نسبت لفظ با معنی در نظر گرفته نمی شود. همچنین در مورد کلمه information که به آگاهی ترجمه شده است (با توجه به اینکه آگاهی بیشتر یک امر ذهنی است و در برابر consciousness به کار می رود). و نظایر آن...

با همه این احوال، جای این گونه آثار در زبان فارسی بسیار خالی است و امیدواریم که در این راه و مخصوصاً ترجمه بقیه آثار این دانشمند بزرگ همت شود.

یک تفسیر گراف قدر شیعی

ابوعلی الفضل بن الحسن الطبرسی، تفسیر جوامع الجامع، مقدمه و تصحیح و تعلیقات از دکتر ابوالقاسم گرجی، ج ۲، تهران، دانشگاه، ۱۳۵۹، ۵۲۶+ هـ ص، ۱۴۸۰ ریال

توضیح. به تازگی جلد دوم تفسیر جوامع الجامع طبرسی به تصحیح دکتر ابوالقاسم گرجی از چاپ خارج شده است. نشر دانش بر خود فرض دید که فعلاً محض آگاهی خوانندگان خود، کتاب را به اجمال معرفی کند و بررسی و نقد تفصیلی و بر شمردن فواید بسیار آن را به فرصت و مجالی دیگر موکول سازد. این معرفی تماماً از دو مقدمه ای که مصحح بر دو جلد منتشر شده کتاب نوشته، با اجازه خود ایشان، فراهم آمده است.

Relevant here is also the importance given by the Qur'an to letter-shapes, writing and the pen, as well as other, wider issues, such as the analogy between divine justice (*ʿadl*) and harmony (*iʿtidāl*) discussed in early sources. It follows that the key to the aesthetics of Qur'anic calligraphy had best be sought primarily in the formal and semantic texture of the Qur'anic message itself and in the varied manner it was received and commented upon.

The fourth and final chapter of the publication is devoted to a more in-depth discussion of the 'New Style' and the appearance of cursive as manifest most prominently in the famous Qur'an manuscript by Ibn al-Bawwāb. Particular attention is thereby given to the role of the ʿAbbāsīd *wazīr* Ibn Muqla (d. 328/940). Like Sheila Blair before him, so Alain George also doubts whether he can really be said to have invented the 'proportioned script' or codified its rules, as has often been asserted. George points out that a cornerstone of that system, the round strokes based on a circle with diameter *alif*, can be attested in manuscripts such as the Khayqānī Qur'an which were written when Ibn Muqla was still a child. Furthermore, neither Ibn al-Nadīm, nor any other early source, make mention of a treatise on calligraphy authored by Ibn Muqla, which is indeed puzzling. Last but not least, the earliest surviving source that mentions him as the originator of the proportioned script was written three centuries after his death. According to George, and Blair, it would seem, therefore, that someone who was certainly a fine calligrapher was much later credited with having invented a script style which had in reality developed gradually over a longer period of time.

The main counter argument to this is the prominence given in virtually all later sources on calligraphy to statements on the practicalities of the craft attributed to Ibn Muqla. These have been collected and collated by Hilāl Nājī in his detailed study on the *wazīr* to which neither Blair nor George make reference (*Ibn Muqla khaṭṭātan adībān wa-insānan* (Baghdad: Dār al-Shuʿūn al-Thaqāfiyya al-ʿĀmma, 1991)). When read in succession, they do indeed seem to emanate from a single source, for they are couched in the same concise, analytical and authoritative style which also characterises the treatise on the art of calligraphy attributed to him. The latter, though a brief document, can justly be considered the seminal nucleus of the theory of Arabic penmanship. Its structure and thematic range, its terminology and its description of the geometry of letters, have all been adopted and elaborated upon in the later, much more copious writings on the subject. Even al-Qalqashandī's monumental treatment can be read as a greatly expanded version of the treatise. Whether the latter is in fact by Ibn Muqla or not will, in the absence of conclusive evidence, remain a matter of debate for those who choose to doubt the information given in the later Arabic sources. Concerning the trustworthiness of Arabic sources in general, Alain George makes a pertinent comment, for he notes that they have at times 'proved to contain genuine information': indeed, the names of South Arabian kings who lived four

centuries before the Hijra were found to have been preserved in Arabic historical records with remarkable accuracy (p. 166). That the information provided on Ibn Muqla's role might also be 'genuine' cannot be discounted.

As part of his final chapter, George addresses the hypothesis put forward by Yasser Tabbaa who linked the rise of the cursive script to the re-assertion of Sunnī orthodoxy. Like Sheila Blair before him, so George also sees little evidence that the script 'carried any ideological connotation' (p. 143). Rather, the change in the scribal tradition observable in the tenth and eleventh centuries is presented as motivated primarily by practical considerations, such as the introduction of paper and the need to produce larger numbers of Qur'an manuscripts penned in a more legible script, so as to meet the increasing demand occasioned by demographic change.

The publication concludes with welcome guidelines on the classification of Kufic scripts introduced by François Déroche, as well as copious notes and an extensive bibliography. Its usefulness would have been further enhanced if the Qur'anic verses in the Kufic illustrations had been identified and if the index had included, also, the authors of the secondary sources cited. Such minor shortcomings hardly detract, however, from the overall merit of this beautifully designed volume, which is to be welcomed by specialists and generalists alike.

STEFAN SPERL

DOI: 10.3366/jqs.2012.0043

130051

~ Tabarsi, Eb - Al
- Tazajil - Qur'an

Qur'anic Hermeneutics: Al-Ṭabrisī and the Craft of Commentary. By Bruce Fudge. Routledge Studies in the Qur'an. Abingdon: Routledge, 2011. Pp. 176. £75.00.

Walid A. Saleh.

The work under review is introduced to the reader as 'a case study in Islamic scriptural interpretation of the medieval period, based on *Majma' al-bayān li-ʿulūm al-Qurʿān*, the well known Qur'an commentary of the Imāmī Shīʿī scholar Abū ʿAlī al-Faḍl b. al-Ḥasan al-Ṭabrisī (d. 548/1154)' (p. xi). The work is thus the first major study of any post-Būyid Shīʿī Qur'an commentator. Bar-Asher's study on the early period of Imāmī *tafsīr* has set the tone for the field, yet it is almost 20 years since the publication of his work. With the publication of Fudge's work a major gap in the field is filled. We now have a clearer picture of the development of the Shīʿī commentary tradition after the early phase of the genre. But Fudge's work is hardly confined to Shīʿism as such, the work situates the Qur'an commentary tradition in a broader theoretical analytical frame, drawing on scriptural commentary in Judaism and Christianity. Far more significant is Fudge's insistence on understanding Shīʿī commentary tradition in its

معالجة السياق بشكل مرضٍ متناسين أنه لا يمكن التعرف على معنى جملة ما بمعزل عن السياق.¹¹

ويشغل السياق حيزاً واسعاً في البحث اللغوي المعاصر، ويستحوذ دوره في تحديد الدلالة ويستأثر بعناية الدارسين حتى يصير نظرية متكاملة ترتبط بجهود علماء كثيرين في مقدمتهم رائد النظرية السياقية الغربية العالم الانكليزي جون فيرث¹² - الذي أستفاد من جهود علمائنا العرب في هذا الصدد أمثال: سيوييه، والجرجاني، والسكاكي، والجاحظ، وابن قتيبة، وغيرهم.¹³

ولعل أقدم عبارتين جمعنا فكرة السياق هما اللتان نادى بهما البلاغيون العرب بقولهم: "لكل مقال مقام" و"لكل كلمة مع صاحبيتها مقام"، وقد عدنا من نتائج المغامرات الفكرية في دراسة اللغة في الفكر المعاصر،¹⁴ مما حدا بالمحدثين أن يفيدوا من هذه الفكرة في تقسيم السياق على أنواع كثيرة منها: السياق العاطفي، وسيقاق الموقف، والسيقاق الاجتماعي، والسيقاق الداخلي، والسيقاق الخارجي، وغير ذلك،¹⁵ ولعل جميع هذه التقسيمات تنحصر في نوعين رئيسيين هما:

1- السيقاق اللغوي "الداخلي": ويشمل السيقاق الصوتي، والسيقاق الصرفي، والسيقاق النحوي، والسيقاق المعجم.

2- السيقاق غير اللغوي "الخارجي": ويشمل سيقاق الموقف، والسيقاق الاجتماعي، وسيقاق الحال، وسيقاق المقام.

ولمعرفة سياقات القرآن الكريم لابد من الإلمام بنظمه الإعجازي، وأسلوبه البياني الذي يشيع في جميع تعبيراته، ومعرفة خصائص هذا الأسلوب فضلاً عن معرفة الأغراض والمقاصد الكلية والاتجاهات العامة الثابتة في النص القرآني الكريم.¹⁶ ومن هنا بدأت محاولات المفسرين والمؤولين من الصحابة والتابعين والعلماء بتلقي النص القرآني واستيعاب "مراميّه ومقاصده من خلال معرفتهم بظروف التنزيل ومناسباته وسيقاق أحكامه ونصوصه..."¹⁷

والطبرسي واحد من هؤلاء المفسرين الذين عنوا بفكرة السياق، ولازمته في أثناء التفسير لما لها من اثر كبير في الوقوف على معاني الآيات، والكشف عن مرادها، إذ "لا ينبغي لمفسر أن يقتطع آية من القرآن ويفسرها بمعزل عن ظروفها الزمنية وعلاقتها بما قبلها وما بعدها من الآيات".¹⁸ والنص القرآني وان كان سهلاً لكنه

الدلالة السياقية عند الشيخ الطبرسي في تفسير

مجمع البيان

خليل خلف بشير

جامعة البصرة

ترد لفظة "السياق" في اللغة بمعانٍ مختلفة، منها: جَلَب الإبل وطردها¹ والمهر، ونزع الروح.² وسياق الكلام: "تتابعه وأسلوبه الذي يجري عليه".³

أما في الاصطلاح فالسياق: "ما يصاحب اللفظ مما يساعد على توضيح المعنى"⁴ بوساطة "بناء كامل من فقرات مترابطة في علاقته بأي جزء من أجزائه أو تلك الأجزاء التي تسبق أو تتلو مباشرة فقرة أو كلمة معينة، وهو ما يسمى بالقرينة الحالية".⁵ ولذا نجد جون لاينز يشبه علاقات السياق بنسيج العنكبوت الواسع المتعدد الأبعاد يمثل كل خيط فيه إحدى هذه العلاقات، وتمثل كل عقدة فيه وحدة معجمية مختلفة.⁶

وهذه العلاقات التي سماها الجرجاني "التعليق"⁷ تتمثل بالقرائن اللفظية مثل قرينة العلامة الإعرابية، والرتبة، والنغمة...، والقرائن المعنوية مثل قرينة الإسناد والتخصيص، والنسبة...⁸ وتؤدي هذه القرائن دوراً في إبراز أهمية الألفاظ في الجملة، وفي ضوء تلك القرائن تتحدد نوع العلاقة وأثرها في صياغة الجملة القرآنية،⁹ فلا معنى لكلمة دون أن تُوضَّح في نص أو سياق إذ إن الكلمة "تكتسب قيمتها من مجاورتها للكلمات السابقة واللاحقة لها في أي تركيب أو نص ويحدد السياق نوع هذه العلاقة"،¹⁰ لذا لا يمكن استبعاد السياق من الدراسة الدلالية خلافاً لما يراه بعض اللسانيين مبريين ذلك بالمصاعب العملية والنظرية البالغة التعقيد في